

КАФЕДРА СУЧАСНОЙ БЕЛАРУСКОЙ МОВЫ

ЛУКАШАНЕЦ А.А.

**СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА. МАРФЕМІКА.
МАРФАНАЛОГІЯ. СЛОВАЎТВАРЭННЕ**

**Вучэбна-метадычны комплекс для студэнтаў 2 курса
спецыяльнасці “Беларуская філалогія” завочнай формы
навучання (III семестр)**

Мінск, 2012

Змест

Прадмова

1. Тэматыка лекцый

- 1.1. Лекцыя 1. Марфеміка як раздзел мовазнаўства
- 1.2. Лекцыя 2. Сістэма і класіфікацыя марфем у мове
- 1.3. Лекцыя 3. Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны марфем у складзе слова
- 1.4. Лекцыя 4. Аснова як абавязковы кампанент структуры слова
- 1.5. Лекцыя 5. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў
- 1.6. Лекцыя 6. Марфаналогія
- 1.7. Лекцыя 7. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства
- 1.8. Лекцыя 8. Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы
- 1.9. Лекцыя 9. Спосабы словаўтварэння.

2. Тэматыка практычных заняткаў

- 2.1. Марфеміка. Сістэма марфем у мове, іх класіфікацыя Каранёвыя марфемы, іх віды (2 гадз.)
- 2.2. Класіфікацыя і тыпалогія марфем. Каранёвыя марфемы, іх віды. Форма кантролю: пісьмовыя тэставыя заданні (2 гадз.)
- 2.3. Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова (2 гадз.)
- 2.4. Аснова як абавязковы кампанент структуры слова. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў (2 гадз.)
- 2.5. Словаўтварэнне. Словаўтваральная вытворнасць (2 гадз.)
- 2.6. Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы. Спосабы словаўтварэння (2 гадз.)

3. Трэнеравачныя тэсты па раздзелах “Марфеміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне”.

4. Кантрольныя работы № 3, № 4. Метадычныя рэкамендацыі да кантрольных работ № 3, № 4.

5. Лінгваметадычны каментарый да марфемнага аналізу

6. Лінгваметадычны каментарый да словаўтваральнага аналізу

7. Тэрміналагічны даведнік. Марфеміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне.

8. Пытанні да заліку па раздзеле “Марфеміка”.

9. Пытанні да экзамену (“Сучасная беларуская мова: Марфеміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне”)

10. Спіс вучэбнай літаратуры

ПРАДМОВА

Вучэбны курс сучаснай беларускай мовы, звязаны з вывучэннем раздзелаў “Марфеміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне”, з’яўляецца важным звяном у фарміраванні лінгвістычнай кампетэнцыі студэнтаў-філолагаў, а таксама спрыяе вырашэнню задачы гісторыка-культурнага асваення моўнай спадчыны беларускага народа.

Вывучэнне раздзелаў “Марфеміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне” ставіць сваёй задачай авалоданне лінгвістычнай тэорыяй па марфеміцы, марфаналогіі і словаўтварэнні, выпрацоўку ўмення аналізаваць марфемную і словаўтваральную структуру лексічных адзінак рознага тыпу – вытворных / невытворных, простых / складаных.

Засваенне марфемікі і словаўтварэння мае на мэце падвесці студэнтаў да разумення прычынна-выніковых сувязей у мове, да асэнсавання таго, што словаўтваральная сістэма – частка агульнай сістэмы мовы, усе элементы якой знаходзяцца ва ўзаемасувязі.

У працэсе вывучэння марфемікі і словаўтварэння студэнты павінны ведаць:

- тыпалогію адзінак марфемікі, марфаналогіі і словаўтварэння, іх значэнні і функцыі;
- азначэнні паняццяў марфемікі, марфаналогіі і словаўтварэння;
- істотныя прыметы марфеміка-словаўтваральных з’яў;
- спосабы форма-словаўтварэння;
- комплексныя адзінкі словаўтварэння, іх дыферэнцыяльныя і інтэгральныя прыметы;
- сэнсава-стылістычную функцыю форма-словаўтваральных сродкаў;
- сувязь марфемікі і словаўтварэння з іншымі раздзелаў мовазнаўства;
- лінгвістычныя трактоўкі да пэўных прыватных з’яў па марфеміцы і словаўтварэнні, іх навуковае асвятленне.

Павінны ўмець:

- выдзяляць значымыя часткі ў словах і тлумачыць іх;
- адрозніваць формаўтварэнне і словаўтварэнне;
- падбіраць аднакаранёвыя і аднаструктурныя словы паводле фармальна-семантычных сувязей;
- вызначаць спосабы ўтварэння слоў;
- мадэліраваць паводле фармальна-семантычных сувязей розныя адзінкі словаўтварэння (словаўтваральныя пары, словаўтваральныя ланжужкі, словаўтваральныя тыпы, словаўтваральныя гнёзды, словаўтваральныя парадыгмы);
- выкарыстоўваць вытворныя словы і формы слоў у вусным і пісьмовым маўленні;
- утвараць вытворныя ў адпаведнасці са словаўтваральнымі нормаў; іх рэдаганне ў выпадку неадпаведнасці словаўтваральнай норме (словаўтваральнай мадэлі, словаўтваральнаму тыпу);
- праводзіць марфемны і словаўтваральны аналіз слоў;

– карыстацца марфемнымі і словаўтваральнымі слоўнікамі.

Вывучэнне курса “Марфеміка. Марфаналогія. Словаўтварэнне” павінна садзейнічаць паляпшэнню якасці арфаграфічных уменняў і навыкаў студэнтаў, імкненню да самастойнага назапашвання ведаў, фарміраванню духоўна арыентаванага мыслення і высокага інтэлекту. Для гэтай мэты і прызначаны вучэбна-метадычны комплекс (ВМК).

Матэрыялы вучэбна-метадычнага комплексу структурыраваны ў адпаведнасці з тыпавай вучэбнай праграмай па курсу “Сучасная беларуская мова” для вышэйшых навучальных устаноў (Мн., 2010). ВМК змяшчае тэматыку тэарэтычнага і практычнага курсаў, пытанні да экзамену, змест кантралюемай самастойнай работы студэнтаў (КСРС), пытанні да калёквіума і прамежкавага заліку як прамежкавых форм кантролю ведаў студэнтаў, метадычныя рэкамендацыі да марфемнага і словаўтваральнага аналізаў па найбольш складаных моўных з’явах, а таксама тэрміналагічны слоўнік па вывучаемых раздзелах. У ВМК змешчаны трэніровачныя тэсты і тэставыя заданні па КСРС, а таксама комплексныя заданні і тэксты для самастойнай работы студэнтаў, якія дапамогуць навучэнцам самастойна працаваць над павышэннем сваёй арфаграфічнай і пунктуацыйнай пісьменнасці.

Тэматыка лекцый (18 гадзін)

Семестр III

№ п/п	Тэма лекцыі	Форма кантролю
1.	Марфеміка як раздзел мовазнаўства	Калёквіум па тэме “Марфеміка”
2.	Сістэма і класіфікацыя марфем у мове	КСРС
3.	Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны марфем у складзе слова	КСРС
4.	Аснова як абавязковы кампанент структуры слова	КСРС
5.	Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў	КСРС
6.	Марфаналогія	План-канспект
7.	Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства	Вуснае апытванне
8.	Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы	КСРС

9.	Спосабы словаўтварэння	КСРС
----	------------------------	------

Лекцыя 1. Марфеміка як раздзел мовазнаўства

План лекцыі

1. Паняцце тэрміна марфеміка, яго двухзначнасць.
2. Прадмет і задачы марфемікі.
3. Сувязь марфемікі з іншымі раздзелаў мовазнаўства (фанетыкай, арфаграфіяй, лексікалогіяй, фразеалогія, словаўтварэннем, марфалогіяй, сінтаксісам).
4. Асноўныя паняцці марфемікі.
5. Марфема як мінімальна значымая частка слоў (словаформ).
6. Месца марфемы ў сістэме адзінак розных узроўняў мовы: фанема і фармема, склад і марфема, слова і марфема, словазлучэнне і марфема, сказ і марфема.
7. Інтэгральныя і дыферэнцыяльныя прыметы марфемы ў параўнанні з іншымі адзінкамі мовы.

Ключавыя словы

- марфеміка
- марфема
- морфы (мадыфікацыі марфем)
- аламорфы
- варыянты марфем

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.

7. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
8. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
9. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Лекцыя 2. Сістэма і класіфікацыя марфем у мове

План лекцыі

1. Сістэма марфем у мове. Класіфікацыя марфем паводле іх ролі, значэння, функцыі, месца ў складзе слова (словаформы) і паходжання.
2. Каранёвыя і афіксальныя марфемы, іх асаблівасці і адрозненне.
3. Свабодныя і звязаныя карані. Фармальна-семантычнае вылучэнне каранёвых марфем.
4. Класіфікацыя афіксальных марфем паводле месца ў складзе слова (словаформы) адносна караня: перадкаранёвыя і паслякаранёвыя афіксальныя марфемы.
5. Характарыстыка і функцыя афіксальных марфем у мове.
6. Пытанне аб інтэрфіксах, постфіксах і конфіксах у лінгвістычнай літаратуры.
7. Унікальныя часткі слова, іх разнавіднасці.
8. Афіксоіды як марфемы пераходнага тыпу, іх разнавіднасці.
9. Рэгулярныя і нерэгулярныя, прадуктыўныя і непрадуктыўныя афіксы.

Ключавыя словы

- афікс
- карань
- свабодны карань
- звязаны карань
- радыксоіды
- уніфіксы
- прэфікс
- суфікс
- постфікс
- інтэрфікс
- конфікс
- канчатак (флексія)
- афіксоіды
- прэфіксоіды
- суфіксоіды
- словаўтваральныя афіксы
- формаўтваральныя афіксы
- слова- формаўтваральныя марфемы (сінкрэтычныя)

- рэгулярныя / нерэгулярныя афіксы
- прадуктыўныя / непрадуктыўныя афіксы

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
7. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
8. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
9. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Лекцыя 3. Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны марфем у складзе слова

План лекцыі

1. Словаўтваральная сінанімія, яе асаблівасці і разнавіднасці.
2. Словаўтваральная аманімія і яе асаблівасці.
3. Словаўтваральная полісемія.
4. Словаўтваральная антанімія.
5. Экспрэсіўна-стылістычныя функцыі марфем у беларускай мове.

Ключавыя словы

- словаўтваральныя сінонімы
- поўныя словаўтваральныя сінонімы
- частковыя словаўтваральныя сінонімы
- словаўтваральная аманімія
- словаўтваральныя полісемія (мнагазначнасць)
- словаўтваральная антанімія
- экспрэсіўнасць
- стылістычная афарбоўка слова

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
7. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
8. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
9. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Лекцыя 4. Аснова як абавязковы кампанент структуры слова

План лекцыі

1. Аснова: тэрмін і паняцце.
2. Аснова як абавязковы кампанент структуры слова.
3. Прынцыпы выдзялення асновы слова і асновы словаформы ў сучаснай лінгвістыцы.
4. Аснова і карань.
5. Тыпы асноў: члянiмья / нечлянiмья, вытворныя / невытворныя, перарывiстыя / неперарывiстыя асновы.
6. Асновы простых і складаных сказаў. Суплетыўны тып асноў. Поўны і частковы суплетывiзм.

Ключавыя словы

- аснова
- аснова словаформы
- аснова слова
- словаўтваральная аснова
- формаўтваральныя асновы
- члянiмья / нечлянiмья асновы
- вытворныя / невытворныя
- перарывiстыя / неперарывiстыя асновы

- суплетывізм
- суплетыўныя асновы

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
7. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
8. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
9. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Лекцыя 5. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў

План лекцыі

1. Марфемная структура слоў як вынік развіцця мовы.
2. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў: апрошчанне, перарасладанне, ускладанне, дэкарэляцыя. Прычыны і характар гэтых змен.
3. Марфемны аналіз слова, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы.
4. Этымалагічны аналіз слоў, яго ўзаемадзеянне з марфемным і словаўтваральным аналізам.
5. Марфемаграфія: марфемныя слоўнікі беларускай мовы.

Ключавыя словы

- апрошчанне
- перарасладанне
- ускладанне
- дэкарэляцыя
- марфемны аналіз слова
- этымалагічны аналіз слова
- марфемаграфія

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
7. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
8. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
9. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Лекцыя 6. Марфаналогія

План лекцыі

1. Марфаналогія: тэрмін і паняцце, аб’ект і задачы марфаналогіі як раздзела мовазнаўства.
2. Сувязь марфаналогіі з іншымі раздзелаў мовазнаўства (фанетыкай, фаналогіяй, арфаэпіяй, марфемікай, словаўтварэннем, марфалогіяй, стылістыкай).
3. Асноўныя адзінкі марфаналогіі, іх характарыстыка: морфы, аламорфы, варыянты марфем. Субморф і яго адносіны да морфа.
4. Паняцце марфанемы. Марфаналагічны рад.
5. Фанемная структура каранёвых і афіксальных марфем.
6. Марфаналагічныя з’явы і іх разнавіднасці: чаргаванні фанем на марфемных стыках, усячэнне, нарашчэнне, накладанне, сцяжэнне, дыфузія.

Ключавыя словы

- марфаналогія
- морф
- аламорфы
- варыянты марфем
- субморф
- марфаналагічны рад

- альтэрнацыя
- усячэнне
- нарашчэнне
- накладанне
- сцяжэнне
- дыфузія
- марфемны стык

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфанаалогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Русак В.П. Марфанаалогія сучаснай беларускай мовы. Мінск: Беларуская навука, 2003.
7. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
8. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
9. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
10. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфанаалогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Лекцыя 7. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства

План лекцыі

1. Словаўтварэнне: тэрмін і паняцце. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства, прадмет, задачы і яго месца сярод іншых лінгвістычных дысцыплін.
2. Сінхранія і дыяхранія ў словаўтварэнні.
3. Паняцце словаўтваральнай вытворнасці. Крытэрыі і паказчыкі вытворнасці.
4. Віды адносін вытворнасці паміж вытворным словам і ўтваральным: непасрэдная і апасродкаваная вытворнасць, адносіны множнай вытворнасці.
5. Словаўтваральны фармант як адзінка словаўтваральнай сістэмы.
6. Словаўтваральнае значэнне як асобы тып моўнага значэння і сродкі яго выражэння.

7. Тыпы словаўтваральных значэнняў: транспазіцыйнае, мадыфікацыйнае, мутацыйнае.

Ключавыя словы

- словаўтварэнне
- сінхранічнае (сінхроннае) словаўтварэнне
- дыяхранічнае (дыяхроннае) словаўтварэнне
- вытворнае слова
- матываванае слова
- утваральнае слова
- утваральная аснова
- матывавальнае слова (аснова)
- непасрэдная вытворнасць
- апасродкаваная вытворнасць
- множная вытворнасць (поліматывацыя)
- словаўтваральны фармант
- словаўтваральнае значэнне
- транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне
- мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне
- мутацыйнае словаўтваральнае значэнне

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы. Мінск: Беларуская навука, 2003.
7. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневича. Мн., 1997.
8. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
9. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
10. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Лекцыя 8. Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы

План лекцыі

1. Словаўтваральны ланцужок (СЛ) як комплексная адзінка сістэмы сінхроннага словаўтварэння, іх віды: бінарныя і палінарныя СЛ.
2. Словаўтваральная парадыгма як адзінка словаўтварэння, яе характарыстыка.
3. Словаўтваральнае гняздо (СГ) як комплексная адзінка словаўтварэння, будова СГ, яго фармальна-семантычныя адзнакі.
4. Словаўтваральны тып (СТ) і яго паняцце. Фармальна-семантычная арганізацыя СТ і яго прадуктыўнасць.
5. Словаўтваральная мадэль, паняцце і асаблівасці.
6. Словаўтваральная катэгорыя як вынік узаемадзеяння сінанімічных словаўтваральных тыпаў.

Ключавыя словы

- словаўтваральная пара
- словаўтваральны ланцужок
- словаўтваральная парадыгма
- бінарны словаўтваральны ланцужок
- палінарны словаўтваральны ланцужок
- словаўтваральнае гняздо
- прадуктыўнасць словаўтваральнага гнязда
- словаўтваральная мадэль
- словаўтваральная катэгорыя
- словаўтваральная катэгорыя

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфалогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Русак В.П. Марфалогія сучаснай беларускай мовы. Мінск: Беларуская навука, 2003.
7. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
8. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
9. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
10. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфалогія. Марфалогія.

Мінск, 1987.

Лекцыя 9. Спосабы словаўтварэння.

План лекцыі

1. Спосаб словаўтварэння: тэрмін і паняцце. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя: афіксальныя, бязафіксныя і камбінаваныя спосабы словаўтварэння.
2. Афіксальныя спосабы словаўтварэння, іх разнавіднасці: прэфіксальны, суфіксальны, нульсуфіксальны, постфіксальны.
3. Камбінаваныя афіксальныя спосабы словаўтварэння, іх разнавіднасці: прэфіксальна-суфіксальны, прэфіксальна-нульсуфіксальны, прэфіксальна-постфіксальны, суфіксальна-постфіксальны, прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальны.
4. Бязафікснае словаўтварэнне, яго асаблівасці і разнавіднасці: складанне, абрэвіяцыя.
5. Адваротнае словаўтварэнне (рэдэрывацыя).
6. Спосабы дыяхроннага словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалага-сінтаксічны, яго разнавіднасці.
7. Словаўтваральны аналіз, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы.
8. Словаўтваральныя слоўнікі.

Ключавыя словы

- спосаб словаўтварэння
- сінхроннае словаўтварэнне
- дыяхроннае словаўтварэнне
- канверсія
- афіксальныя спосабы словаўтварэння
- бязафіксныя спосабы словаўтварэння
- камбінаваныя спосабы словаўтварэння
- прэфіксальны спосаб словаўтварэння
- суфіксальны спосаб словаўтварэння
- нульсуфіксальны спосаб словаўтварэння
- постфіксальны спосаб словаўтварэння
- прэфіксальна-суфіксальны спосаб словаўтварэння
- прэфіксальна-нульсуфіксальны спосаб словаўтварэння
- прэфіксальна-постфіксальны спосаб словаўтварэння
- суфіксальна-постфіксальны спосаб словаўтварэння
- прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальны спосаб словаўтварэння
- бязафікснае словаўтварэнне
- складанне
- словаскладанне

- асноваскладанне
- складана-суфіксальнае словаўтварэнне
- зрашчэнне
- скарачэнне
- абрэвіяцыя
- ініцыяльныя абрэвіятуры
- літарныя абрэвіятуры
- літарна-гукавыя абрэвіятуры
- складовыя абрэвіятуры
- тэлескапічныя абрэвіятуры
- складова-слоўныя абрэвіятуры
- адваротнае словаўтварэнне (рэдэрывацыя)
- лексіка-семантычны
- лексіка-сінтаксічны
- марфалага-сінтаксічны
- словаўтваральны аналіз
- словаўтваральныя слоўнікі

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Лукашанец А.А. Словаўтварэнне і граматыка. Мінск: НАН Беларусі, 2001.
7. Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы. Мінск: Беларуская навука, 2003.
8. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
9. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
10. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
11. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Тэматыка

пратычных заняткаў

№ п/п	Тэма заняткаў	Колькасць гадзін
1.	Марфеміка. Сістэма марфем у мове, іх класіфікацыя. Каранёвыя марфемы, іх віды	2
2.	Класіфікацыя і тыпалогія марфем. Каранёвыя марфемы, іх віды. Форма кантролю: пісьмовыя тэставыя заданні	2
3.	Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова	2
4.	Аснова як абавязковы кампанент структуры слова. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў	2
5.	Словаўтварэнне. Словаўтваральная вытворнасць.	2
6.	Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы. Спосабы словаўтварэння.	2
	Усяго:	12 гадз.

Заняткі 1. Марфеміка. Сістэма марфем у мове, іх класіфікацыя Каранёвыя марфемы, іх віды

Змест вучэбнага матэрыялу

1. Паняцце тэрміна марфемікі; двухзначнасць тэрміна “марфеміка”
2. Прадмет і задачы марфемікі.
3. Марфема як мінімальная значымая частка слоў (словаформ).
4. Прынцыпы класіфікацыі марфем.
5. Месца марфемы ў сістэме адзінак розных узроўняў мовы: фанема і марфема, склад і марфема, слова і марфема, слова і марфема, словазлучэнне і марфема, сказ і марфема.
6. Інтэгральныя і дыферэнцыяльныя прыметы марфемы ў параўнанні з іншымі адзінкамі мовы.
7. Каранёвыя і афіксальныя марфемы, іх асаблівасці і адрозненне.
8. Свабодныя і звязаныя карані.
9. Фармальна-семантычнае вылучэнне каранёвых марфем.

Літаратура

10. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
11. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
12. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
13. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
14. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфанаалогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
15. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневича. Мн., 1997.
16. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
17. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
18. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфанаалогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Заданне для самастойнай работы: Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі. Мн., 1989. Практыкаванні 251, 252.

Заняткі 2. Класіфікацыя і тыпалогія марфем. Каранёвыя марфемы, іх віды

Змест вучэбнага матэрыялу

1. Каранёвыя і афіксальныя марфемы, іх асаблівасці і адрозненне.
2. Свабодныя і звязаныя карані.
3. Фармальна-семантычнае вылучэнне каранёвых марфем.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфанаалогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд.

- М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
7. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
 8. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
 9. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Заданне для самастойнай работы: Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі. Мн., 1989. Практыкаванні 252, 253, 256.

Заняткі 3. Структурна-семантычныя ўзаемаадносінны афіксальных марфем у складзе слова

Змест вучэбнага матэрыялу

1. Аманімія афіксаў.
2. Полісемія (мнагазначнасць) афіксаў.
3. Сінанімія афіксаў.
4. Антанімія афіксаў.
5. Экспрэсіўна-стылістычныя функцыі марфем у мове.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
7. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
8. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
9. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Заданне для самастойнай работы: Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі. Мн., 1989. Практыкаванні 261, 266 (1).

Заняткі 4. Аснова як абавязковы кампанент структуры слова. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў

Змест вучэбнага матэрыялу

1. Аснова: тэрмін і паняцце.
2. Прынцыпы выдзялення асновы слова і словаформы ў лінгвістычнай літаратуры.
3. Аснова і карань.
4. Тыпы асноў: аснова словаформы, аснова слова, словаўтваральная аснова.
5. Члянiмья /нечлянiмья, вытворныя/невыворныя асновы.
6. Перарваная і неперарваная асновы.
7. Асновы простых і складаных слоў.
8. Суплетыўны тып асноў. Поўны і частковы суплетыўізм.
9. Апрошчанне, прычыны і характар гістарычнай з'явы ў складзе слоў (словаформ).
10. Перараскладанне, прычыны і характар гістарычнай з'явы ў складзе слоў (словаформ).
11. Ускладненне, прычыны і характар гістарычнай з'явы ў складзе слоў (словаформ).
12. Дэкарэляцыя, прычыны і характар гістарычнай з'явы ў складзе слоў (словаформ).
13. Марфемны аналіз слова, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы. Адрозненне і ўзаемаадносіны марфемнага, словаўтваральнага і этымалагічнага аналізаў.
14. Беларуская марфемаграфія: марфемныя слоўнікі.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юніпресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфалогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
7. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск:

- Універсітэцкае, 1996.
8. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
 9. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналягія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Заданне для самастойнай работы: Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі. Мн., 1989. Практыкаванне 265.

Заняткі 5. Словаўтварэнне. Словаўтваральная вытворнасць

Змест вучэбнага матэрыялу

1. Прадмет і задачы, сувязь словаўтварэння з іншымі раздзеламі мовазнаўства.
2. Сінхранія і дыяхранія ў словаўтварэнні.
3. Паняцце словаўтваральнай вытворнасці. Крытэрыі і паказчыкі вытворнасці.
4. Фармальна-семантычная суадноснасць вытворнага слова з утваральным словам (асновай).
5. Віды адносін вытворнасці паміж вытворным словам і ўтваральным словам: непасрэдная і апасродкаваная вытворнасць.
6. Адносіны множнай вытворнасці.
7. Словаўтваральны аналіз, яго спецыфіка і задачы.
8. Паняцце словаўтваральнага значэння, яго адрозненне ад лексічнага і граматычнага значэнняў. Сродкі выражэння словаўтваральнага значэння вытворнага слова.
9. Тыпы словаўтваральных значэнняў: транспазіцыйнае, мадыфікацыйнае, мутацыйнае.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналягія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Русак В.П. Марфаналягія сучаснай беларускай мовы. Мінск: Беларуская навука, 2003.
7. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд.

- М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
8. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
 9. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
 10. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

Заданне для самастойнай работы: Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі. Мн., 1989. Практыкаванні 267, 268.

Заняткі 6. Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы. Спосабы словаўтварэння

Змест вучэбнага матэрыялу

1. Словаўтваральная пара.
2. Словаўтваральны ланцужок.
3. Словаўтваральная парадыгма.
4. Словаўтваральнае гняздо і яго структура.
5. Словаўтваральны тып і яго паняцце. Прадуктыўнасць СТ.
6. Паняцце словаўтваральнай (марфаналагічнай) мадэлі.
7. Словаўтваральная катэгорыя як вынік узаемадзеяння сінанімічных словаўтваральных тыпаў.
8. Валентнасць (спалучальнасць) словаўтваральных марфем у мове.
9. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў: афіксальныя, бязафіксныя і змешаныя спосабы словаўтварэння.
10. Складанне як спосаб словаўтварэння, яго разнавіднасці: асноваскладанне, словаскладанне.
11. Абрэвіяцыя, яе разнавіднасці. Віды абрэвіятур.
12. Адваротнае словаўтварэнне.
13. Прадуктыўнасць сінхронных спосабаў словаўтварэння.
14. Дыяхронныя спосабы словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалагічна-сінтаксічны, іх характарыстыка.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя /З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005.

3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневича. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1962.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. Рэд. А.А. Лукашанец. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск: Беларуская навука, 2007.
6. Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы. Мінск: Беларуская навука, 2003.
7. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мн., 1997.
8. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.
9. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мінск: Вышэйшая школа, 1978.
10. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мінск, 1987.

*Заданне для самастойнай работы: Складзі на аснове “Слоўніка беларускай мовы” (Мн., 1987) словаўтваральныя гнёзды са словамі-вяршынямі **чорны, два, стол**.*

ТРЭНІРОВАЧНЫЯ ТЭСТЫ ПА РАЗДЗЕЛАХ “МАРФЕМІКА. МАРФАНАЛОГІЯ. СЛОВАЎТВАРЭННЕ”

Класіфікацыя і тыпалогія марфем. Каранёвыя марфемы, іх віды.

1. Адзначце члянімыя словы:

- 1) нарцыс
- 2) размова
- 3) умерзлы
- 4) дзе
- 5) цыбуля
- 6) труцень
- 7) тут
- 8) трывожна
- 9) высокі
- 10) дагматык

2. Адзначце вытворныя словы:

- 1) дадому
- 2) спец
- 3) дзверы

- 4) чацвер
- 5) дзясяты
- 6) дзевяць
- 7) стагоддзе
- 8) хадзіць
- 9) натхніць
- 10) наўпрост

3. Адзначце вытворныя, але нечлянiмыя словы:

- 1) кальнуць
- 2) чырвань
- 3) кампазітар
- 4) маг
- 5) суш
- 6) залаты
- 7) пяты
- 8) чацвёра
- 9) вазіць
- 10) хітры

4. Адзначчэсловы, у склад якіх уваходзіць прэфікс:

- 1) затвор
- 2) абвод
- 3) абойма
- 4) адмова
- 5) выкладка
- 6) небыль
- 7) даспехі
- 8) прыгар
- 9) прыгонны
- 10) прыемны

5. Адзначчэсловы, у складзе якіх два прэфіксы:

- 1) дапрызыўнік
- 2) уроссып
- 3) абязводзіць
- 4) непадзельны
- 5) недасол
- 6) недастача
- 7) недаядаць
- 8) неадчувальнасць
- 9) незалежнасць
- 10) незвычайны

6. Адзначце словы са свабоднымі каранямі:

- 1) прыём

- 2) прыдворны
- 3) прыглядаць
- 4) разрадка
- 5) ранні
- 6) рамяство
- 7) таргаваць
- 8) танчэць
- 9) уводзіны
- 10) разбіць

7. Адзначце словы са звязанымі каранямі:

- 1) уваход
- 2) абутак
- 3) дранік
- 4) прывыкнуць
- 5) замыкаць
- 6) завушніца
- 7) расказчык
- 8) рамеснік
- 9) прыждаць
- 10) пражы́ць

8. Адзначце словы, у склад якіх уваходзяць постфіксы:

- 1) загараюцца
- 2) якімсьці
- 3) колькі-небудзь
- 4) маскіраваць
- 5) як-колечы
- 6) перапісвацца
- 7) дзесь
- 8) хто-небудзь
- 9) чытайце
- 10) пойдземце (*разм.*)

9. Адзначце словы, у склад якіх уваходзіць постфікс *-цца*:

- 1) нахілі́цца
- 2) выбірацца
- 3) кранаецца
- 4) смяецца
- 5) накрычацца
- 6) павялічваецца
- 7) змагаюцца
- 8) вучыцца
- 9) бярэцца
- 10) накрычацца

10. Адзначце словы, правільна падзеленыя на марфемы:

- 1) на-рас-каз-ва-ць
- 2) жан-і-ць-б-а
- 3) муч-ніст-асць
- 4) па-за-ўроч-н-ы
- 5) па-за-сых-а-ць
- 6) па-залоч-а-н-ы
- 7) пера-пак-оў-ва-нн-е
- 8) раз-баран-ав-а-ць
- 9) рэаліз-ава-ц-ца
- 10) тр-ы-вугол-к-а

11. Адзначце словы, у якіх выдзеленыя спалучэнні літар адносяцца да кораня:

- 1) натхніць
- 2) нарыў
- 3) трамвай
- 4) буяніць
- 5) датла
- 6) позва
- 7) гатунковы
- 8) даняць
- 9) зайчык
- 10) замочны

Афіксальныя марфемы і іх асаблівасці. Форма кантролю: пісьмовыя тэставыя заданні.

1. Адзначце словы з нулявымі канчаткамі:

- 1) недахоп
- 2) трыа
- 3) кінь
- 4) выкрык
- 5) сумна
- 6) выканаўшы
- 7) любоў
- 8) прыціснуць
- 9) сум
- 10) міні

2. Адзначце словы (словаформы), у склад якіх уваходзіць нулявы суфікс:

- 1) прысесці
- 2) сядзьце
- 3) сінь
- 4) загадайце
- 5) стань
- 6) спыняйце
- 7) сустрэнь
- 8) кладзіце
- 9) пляціце
- 10) змажце

3. Адзначце словы, у склад якіх уваходзяць толькі словаўтваральныя суфіксы (суфікс):

- 1) пагардлівасць
- 2) даўжыня
- 3) выдыхнуць
- 4) выехаўшы
- 5) даследаванне
- 6) выгрызці
- 7) выдавецкі
- 8) боязна
- 9) лёгенькі
- 10) свістаць

4. Адзначце словы, у склад якіх уваходзяць формаўтваральныя суфіксы (суфікс):

- 1) меншы
- 2) запісаўшы
- 3) убачаны
- 4) пытаючы
- 5) каласісты
- 6) гнуткасць
- 7) вузкі
- 8) пячы
- 9) блытацца
- 10) разгорнуты

1. Адзначце словы, у складзе якіх ёсць сінкрэтычныя (словаформаўтваральныя) афіксы:

- 1) звеннявая
- 2) хусцінка
- 3) пагранічнік
- 4) Валянціна
- 5) маркіза
- 6) беларуска

- 7) лясок
- 8) ліса
- 9) каменьчык
- 10) даярка

6.

6. Адзначце словы, правільна падзеленыя на марфемы:

- 1) а-сеч-к-а
- 2) с-цір-а-нн-е
- 3) пад-рыхтоў-ч-ы
- 4) пад-раз-дзял-я-цца
- 5) за-хап-л-я-ючы
- 5) вы-купл-іва-ць
- 6) аб-стрыж-а-н-ы
- 7) а-буж-ан-ы
- 8) рас-цярэбл-іва-ць
- 9) пад-рамант-ав-а-ць
- 10) пад-руч-нік

7. Адзначце словы, у склад якіх уваходзіць суфікс *-ан-*:

- 1) пагружаны
- 2) атрыманы
- 3) скошаны
- 4) разбураны
- 5) мабілізаваны
- 6) збалансаваны
- 7) вывучаны
- 8) накіраваны
- 9) узважаны
- 10) напісаны

8. Адзначце словы, марфемная структура якіх адпавядае схеме “*прыстаўка + корань + суфікс + канчаток*”:

- 1) змрочна
- 2) падуладны
- 3) прошлы
- 4) прыёмшчыцца
- 5) ажынавы
- 6) акрыялы
- 7) ашчадны
- 8) бясструнны
- 9) выломліваць
- 10) завышэнне

9. Адзначце словы, у якіх выдзеленыя часкі слова з’яўляюцца суфіксамі:

- 1) **завулачны**
- 2) **засцілаць**
- 3) **затлелы**
- 4) **затлуміў**
- 5) **кумаўство**
- 6) **нездаровіцца**
- 7) **захопліваць**
- 8) **выкупліваць**
- 9) **выпісаны**
- 10) **закрэсліўшы**

10. Прааналізуйце значэнне слоў. Адзначце словы, у складзе якіх выдзеленыя кампаненты з'яўляюцца афіксоідамі:

- 1) пчалаед
- 2) дрэваед
- 3) сэрцаед
- 4) дармаед
- 5) пухаед
- 6) бібліёграф
- 7) кінематограф
- 8) камедыёграф
- 9) літаратуравед
- 10) беларусавед

11. Адзначце словы, у якіх выдзеленыя спалучэнні літар адносяцца да суфікса:

- 1) **дзесьці**
- 2) **пенальці**
- 3) **сесці**
- 4) **замешванне**
- 5) **заходнееўрапейскі**
- 6) **зацукравацца**
- 7) **крыўлянне**
- 8) **жыццё**
- 9) **прыёмачны**
- 10) **рытмічна**

12. Адзначце словы, у якіх выдзеленыя спалучэнні літар адносяцца да канчатка:

- 1) **удой**
- 2) **сям'ёй**
- 3) **табой**
- 4) **мой**
- 5) **такой**

- 6) вадапой
- 7) стой
- 8) пакой
- 9) вадой
- 10) рукой

13. Адзначце словы, у якіх выдзеленыя спалучэнні літар адносяцца да постфікса:

- 1) асарці
- 2) несяце
- 3) двесце
- 4) вынесіце
- 5) чамусьці
- 6) прыйсці
- 7) бегчы
- 8) рыхтавацца
- 9) любуецца
- 9) увіхаюцца
- 10) класці

Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова.

1. Адзначце пары слоў з аманімічнымі марфемамі:

- 1) праамерыканскі – прадзед
- 2) адэсітка – артыстка
- 3) марак – прыпынак
- 4) загарнуць – гарысты
- 5) кніга – дома
- 6) у доме – поле
- 7) надземны – падземны
- 8) дзіця – дзіцё
- 9) мачыха – мачаха
- 10) зімовы – зімні

2. Адзначце пары слоў з сінанімічнымі марфемамі:

- 1) марак – пятак
- 2) вішняк – маліннік
- 3) весялун – весяльчак
- 4) чайнік – выхавальнік
- 5) асіметрычны – несіметрычны
- 6) гудок – лясок
- 7) віцяблянін – мінчук
- 8) процістаянне – супрацьстаянне

- 9) несістэмны – бессістэмны
- 10) губасты – губаты

3. Адзначце пары слоў з антанімічнымі марфемамі:

- 1) безнаціскны – ненаціскны
- 2) дарэвалюцыйны – паслярэвалюцыйны
- 3) архімодны – звышмодны
- 4) звышгукавы – гіпергукавы
- 5) калявоблачны – завоблачны
- 6) перадабедзенны – паслябедзенны
- 7) прыглушыць – заглушыць
- 8) вераснёвы – вераснёўскі
- 9) прыехаць – ад’ехаць
- 10) задуменны – задумлівы

4. Адзначце словы, у склад якіх уваходзяць марфемы з эмацыянальна-ацэначным значэннем:

- 1) паэтка
- 2) салавейка
- 3) даўжэразны
- 5) дзённы
- 6) сірацінка
- 7) дубовы
- 8) крыкнуць
- 9) хлапчук
- 10) дурыла

5. Адзначце словы, у склад якіх уваходзяць суфіксы з памяншальна-ласкальным значэннем:

- 1) скачок
- 2) штуршок
- 3) свісток
- 4) мяшок
- 5) звярок
- 5) лясок
- 6) станок
- 7) вецярок
- 8) бегунок
- 9) шнурок
- 10) дубок

Марфаналогія. Пісьмовая работа (дыктант з граматычным заданнем па марфаналогіі).

1. Адзначце словы з тоеснымі каранёвымі морфамі (аламорфамі):

- 1) бераг
- 2) зберагу
- 3) (на) беразе
- 4) беражы
- 5) прыбярэжны
- 6) узбярэжжа
- 7) берагі
- 8) беражок
- 9) берагам
- 10) (на) бярозе

2. Адзначце словы з пяціфанемнымі каранямі:

- 1) кучаравісты
- 2) мысленне
- 3) пазалеташні
- 4) звычай
- 5) салаўіны
- 6) гарадзіць
- 7) зямляк
- 8) каранёвы
- 9) крыўдзіцель
- 10) лазенька

3. Адзначце словы, у складзе якіх ёсць двухфанемныя суфіксы:

- 1) лапатун
- 2) літасць
- 3) лушчэнне
- 4) мыльніца
- 5) мурашнік
- 6) вераб'іны
- 7) насаджванне
- 8) неахвотна
- 9) праўдзіва
- 10) рысяня

4. Адзначце словы з трохфанемнымі канчаткамі:

- 1) маладыя
- 2) рэлігія
- 3) сваімі
- 4) такімі
- 5) тужліва
- 6) мыюць
- 7) прывезеная
- 8) пяццюстамі

- 9) уручную
- 10) вітаюцца

5. Адзначце словы, у якіх пры ўтварэнні аднакаранёвых слоў адбываецца чаргаванне фанем у межах каранёвай марфемы:

- 1) страх
- 2) лодка
- 3) зуб
- 4) шчасце
- 5) кіраваць
- 6) мова
- 7) вецер
- 8) сакрэт
- 9) касіць
- 10) філасофія

6. Адзначце словы, у структуры якіх адбылася дыфузія (накладанне, аплікацыя) морфаў:

- 1) разява
- 2) баранавіцкі
- 3) лагойскі
- 4) валгаградскі
- 5) узбекскі
- 6) беластоцкі
- 7) таджыкскі
- 8) ростань
- 9) дынамаўскі
- 10) гарадскі

7. Адзначце словы, у структуры якіх адбылося ўсячэнне асновы:

- 1) іспанскі
- 2) японскі
- 3) вілейскі
- 4) італьянка
- 5) сацыяліст
- 6) рэвалюцыйнасць
- 7) рэальнасць
- 8) лагічны
- 9) маралістка
- 10) лячэбніца

8. Адзначце словы, у структуры якіх адбылося нарашчэнне асновы (ці інтэрфіксацыя):

- 1) афрыканец
- 2) уздзенскі

- 3) Стаўбцоўшчына
- 4) пінскі
- 5) нарачанскі
- 6) кубінец
- 7) віцябчук
- 8) касец
- 9) амерыканскі
- 10) гродзенскі

Комплексныя адзінкі словаўтварэння

1. Адзначце слова, якое будзе з'яўляцца вяршыняй словаўтваральнага гнязда:

- 1) прыцемак
- 2) уцёмную
- 3) зацемна
- 4) цемнаваты
- 5) цямніца
- 6) пацямнець
- 7) цёмны
- 8) цёмна-карычневы
- 9) цёмна-русы
- 10) прыцямніць

2. Адзначце пары слоў, у якіх правільна паказаны напрамак сінхроннай вытворнасці:

- 1) заледзянелы → заледзянець
- 2) падыходзіць → падыход
- 3) падтрымаць → падтрыманне
- 4) прыкметна → прыкмеціць
- 5) вартаўнік → варта
- 6) капальнік → капальніца
- 7) лес → прылесак
- 8) рыбацы → рыбац
- 9) рызыкаўны → рызыкаўнасць
- 10) сцвярджальны → сцвярджальнасць

3. Адзначце словы, якія ўтвораны на 1-й ступені вытворнасці: *востр(ы)*

- 1) вастрэй
- 2) вастрэйшы
- 3) вастрыць
- 4) вастрыцца
- 5) вастрыльшчык
- 6) вострасць

- 7) завастрыць
- 8) вастрыня
- 9) впастрыё
- 10) завастраць

4. Адзначце словы, якія ўтвораны на 2-й ступені вытворнасці:

горк(i)

- 1) горка
- 2) горкасць
- 3) гаркавы
- 4) гаркавасць
- 5) гаркавіць
- 6) гаркота
- 7) гаркотна
- 8) гарчэць
- 9) пагарчэць
- 10) гарчыца

5. Адзначце правільна пабудаваныя словаўтваральныя ланцужкі:

- 1) віць → навіць → навіваць → навівальшчык → навівальшчыца → навіванне;
- 2) горкі → горка → гарчэй → гарчэйшы;
- 3) бадзёры → бадзёрыць → бадзёрыцца → падбадзёрыцца → падбадзёрвацца;
- 4) бедны → бяднець → абяднець → абядненне;
- 5) белы → бялець → збялець → збялелы → забялецца;
- 6) босы → басаногі → басанож → набасанож → басаножкі;
- 7) лес → лясны → ляснік → леснічыха → леснічоўка;
- 8) вялікі → велічэзны → велічэзнасць;
- 9) грубы → грубець → агрубець → агрубенне → агрубелы;
- 10) густы → гусцець → згусцець → згусаць → згуснуць → згусанне.

6. Адзначце словы, якія ўваходзяць у словаўтваральны тып са значэннем ‘назва асобы па характэрных прыметах’:

- 1) смяльчак
- 2) халасцяк
- 3) чужак
- 4) дабрак
- 5) весяльчак
- 6) сляпак
- 7) дзівак
- 8) прастак
- 9) бядняк
- 10) чужак

7. Адзначце словы, якія ўваходзяць у словаўтваральны тып са значэннем ‘адцягнены стан паводле дзеяння (стану)’:

- 1) рэўнасць
- 2) хворасць
- 3) варожасць
- 4) старажытнасць
- 5) дурасць
- 6) смеласць
- 7) бяздарнасць
- 8) рэдкасць
- 9) жыўнасць
- 10) рэдкасць

8. Адзначце лічбу, якая адпавядае колькасці словаўтваральных тыпаў, якія маюць словаўтваральнае значэнне ‘назва асобы па месцы жыхарства’:

- 11) мінчук
- 12) пінчук
- 13) мінчанін
- 14) пінчанін
- 15) віцябчук
- 16) нарачанец
- 17) ялцінец
- 18) уралец
- 19) кіяўлянін
- 20) масквіч
- 21) кастраміч
- 22) таміч

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

Спосабы словаўтварэння.

1. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-суфіксальным спосабам:

- 1) адзічэлы
- 2) безапеляцыйна
- 3) асяродак
- 4) узмор’е
- 5) адлакіраваць
- 6) пазабюджэтны

- 7) напаўненне
- 8) разводзе
- 9) аштрафаваць
- 10) ззаду

2. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-нульсуфіксальнымі спосабамі:

- 1) безбароды
- 2) узлессе
- 3) пазалота
- 4) догляд
- 5) увысь
- 6) нагавор
- 7) бязлісты
- 8) набег
- 9) напаўненне
- 10) выхад

3. Адзначце словы, утвораныя суфіксальнымі спосабамі:

- 1) утраіх
- 2) сямёра
- 3) нагаворны
- 4) падскокванне
- 5) падпявала
- 6) піснууць
- 7) смела
- 8) святасць
- 9) свініна
- 10) пісьмаводства

4. Адзначце словы, утвораныя нульсуфіксальнымі спосабамі:

- 1) залаты
- 2) сёмы
- 3) россып
- 4) уранку
- 5) сарваць
- 6) падкідаць
- 7) выхад
- 8) разлука
- 9) спераду
- 10) глянуць

5. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальнымі спосабамі:

- 1) падкаўнерык
- 2) падкіданне

- 3) паддашак
- 4) паддобрыць
- 5) паддражніць
- 6) звышхуткасны
- 7) бяшкодны
- 8) беспарадак
- 9) адбегчы
- 10) неяк

6. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-постфіксальным спосабам:

- 1) адмахнуцца
- 2) узбагаціць
- 3) нагаварыцца
- 4) парасіцца
- 5) дашукацца
- 6) задумацца
- 7) прабегчыся
- 8) адкаціць
- 9) набадзяцца
- 10) раз'ехацца

7. Адзначце словы, утвораныя постфіксальным спосабам:

- 1) замацавацца
- 2) дагуляцца
- 3) збірацца
- 4) куды-небудзь
- 5) якісьці
- 6) пераабуўшыся
- 7) накасіцца
- 8) мыцца
- 9) кумусьці
- 10) дзесь

8. Адзначце словы, утвораныя складана-суфіксальным спосабам:

- 1) левабярэжны
- 2) марозаўстойлівасць
- 3) лесаахоўны
- 4) самародкавы
- 5) протанародны
- 6) самаўнеўнена
- 7) цеплалюбівы
- 8) светасузіральны
- 9) пасудамыйка
- 10) сыраварня

9. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальным спосабам:

- 1) распагодзіцца
- 2) адгуляцца
- 3) паслізнуцца
- 4) абазнацца
- 5) адмахнуцца
- 6) перасвітвацца
- 7) паслізнуцца
- 8) распагодзіцца
- 9) усесціся
- 10) разляцецца

10. Адзначце літарныя абрэвіятуры:

- 1) ВАК (*Вышэйшая атэстацыйная камісія*)
- 2) СП (*Саюз пісьменнікаў*)
- 3) БДУ (*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт*)
- 4) ЛіМ (*“Літаратура і мастацтва”*)
- 5) БАМ (*Байкала-амурская магістраль*)
- 6) ТЮГ (*Тэатр юнага глядача*)
- 7) РБ (*Рэспубліка Беларусь*)
- 8) ЦУМ (*Цэнтральны ўніверсальны магазін*)
- 9) ЛДПР (*ліберальна-дэмакратычная партыя*)
- 10) ЭВМ (*электронная вылічальная машына*)

**Метадычныя рэкамендацыі
да кантрольнай работы № 3 “Марфеміка і марфаналогія”
(для студэнтаў завочнай формы навучання, другі курс)**

Заданне 1.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць, што ўсе словы ў беларускай мове падзяляюцца на невытворныя (якія па сэнсе і па форме не могуць быць выведзены з іншага больш простага па сэнсе і па форме аднакарэннага слова) і вытворныя (якія па сэнсе і па форме выводзяцца з іншага больш простага па сэнсе і па форме аднакарэннага слова).
2. Разумець, што вытворныя словы – гэта словы, у якіх у склад асновы акрамя караня ўваходзяць іншыя словаўтваральныя марфемы (прэфіксы, суфіксы, інтэрфіксы, постфіксы).
3. Адрозніваць члянiмыя і вытворныя словы. Некаторыя словы беларускай мовы маюць члянiмыя асновы, але з’яўляюцца невытворнымі, паколькі не могуць быць суаднесены па сэнсе і па форме з іншымі больш простымі па структуры аднакаранiевымі словамі.

Заданне 2.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць, што марфемы – гэта мінімальныя значымыя часткі слова.
2. Умець знаходзіць і выдзяляць у структуры слова толькі тыя адрэзкі, якія выражаюць значэнне (лексічнае, словаўтваральнае ці граматычнае).
3. Ведаць, што ў структуры слова могуць выдзяляцца адрэзкі, якія фармальна падобныя на марфему (морф), але не з’яўляюцца імі (не маюць значэння). Такія адрэзкі ў структуры слова называюцца субморфамі.

Заданне 3.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць, што ўсе службовыя марфемы ў структуры слова падзяляюцца на дзве групы: словаўтваральныя і формаўтваральныя.
2. Ведаць, што ў аснове падзелу марфем на словаўтваральныя і формаўтваральныя ляжыць і функцыянальная роля: з дапамогай словаўтваральных марфем утвараецца новае слова, а з дапамогай формаўтваральнай – формы таго ж слова.
3. Ведаць, што ў складзе вытворнага слова можа быць некалькі словаўтваральных і формаўтваральных марфем.
4. Ведаць, што словаўтваральныя марфемы выдзяляюцца толькі ў аснове вытворнага слова, а формаўтваральныя марфемы могуць выдзяляцца як вытворных, так і невытворных словах і іх формах.
5. Умець выдзяляць у структуры словаформы словаўтваральныя і формаўтваральныя марфемы.

Заданне 4.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць, што ўсе службовыя марфемы ў структуры слова падзяляюцца на дзве групы: словаўтваральныя і формаўтваральныя.
2. Ведаць, што ў аснове падзелу марфем на словаўтваральныя і формаўтваральныя ляжыць і функцыянальная роля: з дапамогай словаўтваральных марфем утвараецца новае слова, а з дапамогай формаўтваральнай – формы таго ж слова.
3. Ведаць, што ў складзе вытворнага слова можа быць некалькі словаўтваральных і формаўтваральных марфем.
4. Ведаць, што словаўтваральныя марфемы выдзяляюцца толькі ў аснове вытворнага слова, а формаўтваральныя марфемы могуць выдзяляцца як вытворных, так і невытворных словах і іх формах.
5. Умець выдзяляць у структуры словаформы словаўтваральныя і формаўтваральныя марфемы.

Заданне 5. Адзначце пары словы з сінанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць, што словаўтваральныя фарманты паводле свайго значэння могуць уступаць у парадыгматычныя адносіны сінаніміі, аманіміі, антаніміі і г.д. з іншымі фармантамі.
2. Ведаць, што сінанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі з'яўляюцца такія фарманты, які маюць адно і тое ж словаўтваральнае значэнне, хаця фармальна адрозніваюцца адзін ад аднаго.
3. Умець вызначаць словаўтваральныя фарманты ў структуры вытворнай асновы, правільна вызначаць словаўтваральнае значэнне фарманта і суадносіць гэтае значэнне са значэннем іншага фарманта ў структуры іншага вытворнага слова.
4. Ведаць, што словы з сінанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі ўтвараюць розныя словаўтваральныя тыпы.
5. Разумець, што з дапамогай сінанімічных словаўтваральных фармантаў могуць утварацца вытворныя словы ад розных утваральных асноў, але мець аднолькавае словаўтваральнае значэнне і рознае лексічнае значэнне.

Заданне 6.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць, што словаўтваральныя фарманты паводле свайго значэння могуць уступаць у парадыгматычныя адносіны сінаніміі, аманіміі, антаніміі і г.д. з іншымі фармантамі.
2. Ведаць, што аманімічнымі словаўтваральнымі фармантамі з'яўляюцца такія фарманты, які фармальна супадаюць, але рэалізуюць у структуры вытворнага слова розныя словаўтваральныя значэнні.
3. Умець адрозніваць у структуры вытворных асноў аманімічныя словаўтваральныя фарманты, правільна вызначаць іх словаўтваральнае значэнне фарманта і суадносіць гэтае значэнне са значэннем іншага фарманта ў структуры іншага вытворнага слова.
4. Ведаць, што словы з аманімічнымі словаўтваральнымі фармантамі ўтвараюць розныя (аманімічныя) словаўтваральныя тыпы.

7. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць корань, суфікс і канчатак

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць, што ў структуры слова акрамя кораня могуць выдзяляцца розныя словаўтваральныя і формаўтваральныя афіксы (марфемы).
2. Умець выдзяляць у структуры слова розныя марфемы (значымыя часткі слова) шляхам параўнення іх з іншымі аднакарэннымі словамі.
3. Умець выдзяляць рэальныя значымыя часткі слова, вызначаць іх месца ў структуры слова і функцыянальную ролю.
4. Ведаць, што ў структуры слова (словаформы) можа выдзяляцца розная колькасць словаўтваральных і формаўтваральных марфем.

8. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць прыстаўка, корань, суфікс і канчатак

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць, што ў структуры слова акрамя кораня могуць выдзяляцца розныя словаўтваральныя і формаўтваральныя афіксы (марфемы).
2. Умець выдзяляць у структуры слова розныя марфемы (значымыя часткі слова) шляхам параўнення іх з іншымі аднакарэннымі словамі.
3. Умець выдзяляць рэальныя значымыя часткі слова, вызначаць ім месца ў структуры слова і функцыянальную ролю.
4. Ведаць, што ў структуры слова (словаформы) можа выдзяляцца розная колькасць словаўтваральных і формаўтваральных марфем.

Рэкамендуемая літаратура:

1. Беларуская граматыка, Мн., 1985.
2. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
3. Кароткая граматыка беларускай мовы. Ч.1. Мн., 2007.
4. Бардовіч А.М., Круталевіч М.М., Лукашанец А.А. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. Мн., 2000.
5. Бардовіч А.М., Круталевіч М.М., Лукашанец А.А. Школьны словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. Мн., 2006
6. Бардовіч. А.М., Шакун Л.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1978.
7. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мн., 1978.

Кантрольная работа № 3 “Марфеміка і марфаналягія”

(варыянт 1)

1. Адзначце вытворныя словы ў сказе

Не *прайшоў ён і *паўсотні крокаў, як раптам *спыніўся, бы *ўкопаны. Яму *рэдка калі *траплялася бачыць такое *мноства маладых *баравікоў на зусім *невялікай *лапінцы.

2. Адзначце словы, у складзе якіх ёсць субморфы

верабейка
*ластаўка
наклейка
ножык
*вожык
парожак

3. Адзначце словы з формаўтваральнымі фармантамі

падарунак
*прыгажэйшы
*плачучы
брат
сіненькі
перакопванне

4. Адзначце словы з словаўтваральнымі фармантамі

*перакрыжаванне
плакала
вучыць
*размеркаванне
*выкладчык
лячыў

5. Адзначце пары словы з сінанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

асенні, маленькі
спартыўны, балоцісты
*летні, веснавы
бацькоўскі, братаў
уважлівы, велізарны

6. Адзначце пары слоў з аманімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

лесавічок, браток
цымбаліст, футбаліст
*дарожка, пілотка
*царыца, вадзіца
падарожніца, настаўніца

7. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць карань, суфікс і канчатак

бяздомны
прыдарожны
камп'ютэршчык
*зімовы
*вучаніца
па-сяброўску
метро

8. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць прыстаўка, карань, суфікс і канчатак

*стварэнне
наўздагон
*праўнучка
каго-небудзь
законны
разгаварыцца

Кантрольная работа № 3 “Марфеміка і марфаналогія”

(варыянт 2)

1. Адзначце вытворныя словы ў сказе

*Настаўнік *выразаў *некалькі *бярозавых *пруткоў, *звязаў іх тонкімі канцамі і *нанізаў цэлыя тры маністы грыбоў.

2. Адзначце словы, у складзе якіх ёсць субморфы

мышка
саломка
*вавёрка
*ложак
узмежак
спявак

3. Адзначце словы з формаўтваральнымі фармантамі

страляць
раздажджыцца
сумненне
*прачытаны
лесавічок
*спявала

4. Адзначце словы з словаўтваральнымі фармантамі

цямнейшы
гулялі
*рэктарскі
*сваяцтва
плывучы
*таварыства

5. Адзначце пары словы з сінанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

*піяніст, шарманшчык
футбаліст, брацік
возчык, марак
чытач, смяльчак

6. Адзначце пары слоў з аанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

пустэча, халадэча
*бярозка, артыстка
братэрства, майстэрства
*штангіст, агністы
наступленне, арашэнне

7. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць карань, суфікс і канчатак

*несла
задавальненне
бездакорнасць
білецёрка
*кілерскі
усміхаючыся
наўздагонку

8. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць прыстаўка, карань, суфікс і канчатак

смяяцца
*падводны
*някемлівы
ветлівасць
па-таварыску
вавёрчын

Кантрольная работа № 3 “Марфеміка і марфаналогія”

(варыянт 3)

1. Адзначце вытворныя словы ў сказе

*Марудна *пасоўваючыся пад аблокамі і *самотна *квола *курлыкаючы, ляцеў там і *невядомую *далеч *невялікі *ланцужок журавоў.

2. Адзначце словы, у складзе якіх ёсць субморфы

прыпынак
*жаваранак
ганчак
змейка
*капейка
залікоўка

Адзначце словы з формаўтваральнымі фармантамі

*вывучаны
*хутчэй
падарожжа
прырэчны
разгультаіцца
старанна

4. Адзначце словы з словаўтваральнымі фармантамі

*беспарадак
найяснейшы
*праўнук
крычаць
*даследчык
рэзаны

5. Адзначце пары словы з сінанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

*кранаўшчыца, баскетбалістка
прыгажуня, пілотка
сястрычка, выкладчыца
міліметроўка, модніца

6. Адзначце пары слоў з аанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

канаўка, лесвічка
*траўка, прабежка
*баязлівец, акраец
касец, жнец
хлопчык, акрайчык

7. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць карань, суфікс і канчатак

мовазнаўства
напрыканцы
*марская
ластаўка
маліны
*мытая
хтосьці

8. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць прыстаўка, карань, суфікс і канчатак

безабароннасць
мараходны
бязвоблачна
*дачытаны
вынаходніцтва
*падворліка

Кантрольная работа № 3 “Марфеміка і марфаналогія”

(варыянт 4)

1. Адзначце вытворныя словы ў сказе

У ціхай *рэчцы *мякка *люстраваліся *чырвань неба, бледны *сярпок месяца і далёкія *ярка-малінавыя аблогі, якія былі падобны на *казачных жар-*птушак.

2. Адзначце словы, у складзе якіх ёсць субморфы

*свечка
кніжка
усмешка
кароўка
спявачка
*вяроўка

3. Адзначце словы з формаўтваральнымі фармантамі

*абмяркоўваемы
наценны
кураня
малінавы
*сплючы
першапраходзец

4. Адзначце словы з словаўтваральнымі фармантамі

*вясёлкавы
найярчэй
*братаў
смеючыся
плылі
*раздарожжа

5. Адзначце пары словы з сінанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

старасць, кармленне
белізна, апрацоўка
рачулка, гуцулка
*змаганне, прабежка

6. Адзначце пары слоў з аманімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

*акопчык, праходчык
*парасяціна, саломіна
крыжык, ножык
студэнтка, трактарыстка
рэзчык, адказчык

7. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць корань, суфікс і канчатак

*пяцёрка
*плакса
*дваццаты
кветка
адвячоркам
кантраляваць
сумнаваценькі

8. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць прыстаўка, корань, суфікс і канчатак

*праходка
адпрацаваны
*пагаворка
узгадвайце
наперагонкі
адзінаццаты

Кантрольная работа № 3 “Марфеміка і марфаналогія”

(варыянт 5)

1. Адзначце вытворныя словы ў сказе

Зацятаю *грознасцю і панурай *суровасцю вее ад гэтых *старасвецкіх муроў, а манастыр мае *выгляд *непадкупнага *вартаўніка *аджытых *рэлігійных традыцый *старсветчыны.

2. Адзначце словы, у складзе якіх ёсць субморфы

жнец

*хлопец

храбрэц

*агурок

каток

масток

3. Адзначце словы з формаўтваральнымі фармантамі

штогадовы

*адказваў

бесперапынны

*найразумнейшы

па-беларуску

бездапаможнасць

4. Адзначце словы з словаўтваральнымі фармантамі

*званочак

*камп’ютэршчыца

*бартэрны

вараны

гучней

ішла

5. Адзначце пары словы з сінанімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

зладзейства, лаянка
прабежка, мастацтва
*студэнцтва, звяр'ё [звяр'ё]
трактарыстка, адметнасць

6. Адзначце пары слоў з аманімічнымі словаўтваральнымі фармантамі.

*канаўка, студэнтка
капалка, чыталка
*хлябец, касец
кацяня, авечачка
*сасоннік, казачнік

7. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць корань, суфікс і канчатак

сумленна
поцёмкам
двойчы
*сонейка
*кнігарня
*суседка
пяцідзесяты

8. Адзначце словы, у структуры якіх ёсць прыстаўка, корань, суфікс і канчатак

патэлефаную
разгортваючыся
*усмешка
*насыпаны
нічагусенька
ваеннапалонны

**Метадычныя рэкамендацыі
да кантрольнай работы № 4 “ Словаўтварэнне ”
(для студэнтаў завочнай формы навучання, другі курс)**

Заданне 1.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць асаблівасці афіксальнага словаўтварэння ў беларускай мове і спецыфіку словаўтваральнага аналізу.
2. Адрозніваць тыпы афіксальнага словаўтварэння: чыстыя (прэфіксальнае, суфіксальнае, постфіксальнае) і змешаныя (прэфіксальна-суфіксальнае, прэфіксальна-постфіксальнае, суфіксальна-постфіксальнае).
3. Ведаць асаблівасці змешаных спосабаў словаўтварэння (пры ўтварэнні слова да ўтваральнай асновы адначасова далучаюцца дзве словаўтваральныя марфемы).
4. Правільна выяўляць сэнсавыя сувязі паміж аднакарэннымі словамі і вызначаць словаўтваральную аснову і словаўтваральны сродак (сродкі).

Заданне 2.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць спецыфіку словаўтваральнага аналізу, пры якім неабходна ўстанавіць словаўтваральную базу і словаўтваральны сродак.
2. Ведаць, што словаўтваральная база (аснова) можа таксама быць вытворнай і ўтрымліваць акрамя кораня іншыя службовыя словаўтваральныя марфемы.
3. Правільна вызначаць паслядоўнасць вытворных слоў у словаўтваральным ланцужку і суадносіць вытворнае слова з утваральным.
4. Ведаць асаблівасці суфіксальнага словаўтварэння ў сучаснай беларускай мове (словаўтваральны суфікс далучаецца да ўтваральнай асновы).

Заданне 3.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць спецыфіку словаўтваральнага аналізу, пры якім неабходна ўстанавіць словаўтваральную базу і словаўтваральны сродак.
2. Ведаць, што словаўтваральная база (аснова) можа таксама быць вытворнай і ўтрымліваць акрамя кораня іншыя службовыя словаўтваральныя марфемы.
3. Правільна вызначаць паслядоўнасць вытворных слоў у словаўтваральным ланцужку і суадносіць вытворнае слова з утваральным.
4. Ведаць спецыфіку постфіксальнага словаўтварэння ў сучаснай беларускай мове (постфікс далучаецца да ўсяго слова і знаходзіцца ў канцы слова пасля формаўтваральных суфіксаў і канчаткаў).
5. Ведаць, словы якіх часцін мовы ў сучаснай беларускай мове ўтвараюцца з дапамогай постфіксаў (дзеясловы і займеннікі).
6. Выразна адрозніваць вытворныя постфіксальныя адзінкі і невытворныя словы з постфіксам у сваім складзе.

Заданне 4.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць асаблівасці словаўтваральнай семантыкі вытворных слоў і словаўтваральных фармантаў.
2. Адрозніваць мутацыйныя, транспазіцыйныя і мадыфікацыйныя значэнні (тыпы).
3. Ведаць асаблівасці семантыкі мадыфікацыйных вытворных (відазмяняюць семантыку ўтваральнага слова).
4. Ведаць граматычныя межы мадыфікацыйнага словаўтварэння ў беларускай мове (вытворныя з мадыфікацыйнымі значэннямі абавязкова адносяцца да той самай часціны мовы, што і ўтваральнае слова).

Заданне 5.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць асаблівасці словаўтваральнай семантыкі вытворных слоў і словаўтваральных фармантаў.
2. Адрозніваць мутацыйныя, транспазіцыйныя і мадыфікацыйныя значэнні (тыпы).
3. Ведаць асаблівасці семантыкі мутацыйных вытворных (утвараецца слова з новым лексічным значэннем).
4. Ведаць граматычныя межы мутацыйнага словаўтварэння ў беларускай мове (вытворныя з мадыфікацыйнымі значэннямі могуць утварацца ад слоў розных часцін мовы і самі адносяцца да розных часцін мовы).

Заданне 6.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць асаблівасці словаўтваральнай семантыкі вытворных слоў і словаўтваральных фармантаў.
2. Адрозніваць мутацыйныя, транспазіцыйныя і мадыфікацыйныя значэнні (тыпы).
3. Ведаць асаблівасці семантыкі транспазіцыйных вытворных (утвараецца слова іншай часціны мовы з той самай семантыкай, што і ўтваральнае слова).
4. Ведаць граматычныя межы мутацыйнага словаўтварэння ў беларускай мове (да мутацыйных адносяцца аддзяслоўныя назоўнікі са значэннем адцягненага дзеяння, і адпрыметнікавыя назоўнікі са значэннем адцягненай прыкметы).

Заданне 7.

Для выканання задання студэнты павінны:

1. Ведаць азначэнне словаўтваральнага тыпу, яго сутнасць і асноўныя прыкметы (тоеснасць словаўтваральнага значэння фарманта, адзінства часціны мовы ўтваральнага слова, адзінства словаўтваральнага сродку).
2. Правільна суадносіць вытворныя словы з іх утваральнымі і знаходзіць словаўтваральны фармант у структуры вытворнага слова.
3. Правільна ўстанаўліваць словаўтваральнае значэнне словаўтваральнага фарманта.

4. Знаходзіць у радзе вытворных слоў адзінкі з аднолькавымі словаўтваральнымі фармантамі з тым самым значэннем і ўтваральнымі асновамі той самай часціны мовы.

Рэкамендуемая літаратура:

8. Беларуская граматыка, Мн., 1985.
9. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
10. Кароткая граматыка беларускай мовы. Ч.1. Мн., 2007.
11. Бардовіч А.М., Круталевіч М.М., Лукашанец А.А. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. Мн., 2000.
12. Бардовіч А.М., Круталевіч М.М., Лукашанец А.А. Школьны словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. Мн., 2006.
13. Бардовіч А.М., Шакун Л.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1978.
14. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мн., 1978.

Кантрольная работа № 4 “Словаўтварэнне”

(варыянт 1)

1. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-суфіксальным спосабам

запіска
*заморскі
*прыдарожны
*зарэчны
прыставачны
*палясоўшчык
захопніцкі

2. Адзначце словы, утвораныя суфіксальным спосабам

*заворванне
*запаслівы
падпанак
надрадковы
навушнік
*навучанне

3. Адзначце словы, утвораныя постфіксальным спосабам

*варушыцца
смяцца
*звяртацца
*умывацца
каласіцца

4. Адзначце вытворныя словы з мадыфікацыйнымі значэннямі

*пераехаць
*малюсенькі
гарадскі
*светлаваты
лясны
адрасаваць

5. Адзначце вытворныя словы з мутацыйнымі значэннямі

*падказка
*прыгарад
студэнтка
чытанне
прынос
выкрык

6. Адзначце вытворныя словы з транспазіцыйнымі значэннямі

*выезд
*кампенсацыя
прыбудова
кнігарня
барабаншчык
гаражанін

7. Адзначце рады слоў, якія адносяцца да аднаго словаўтваральнага тыпу

*носка, перапіска, вычитка, прабежка, зварка
*каніна, бараніна, свініна, асятрына, цяляціна
падказка, спявачка, выпечка, лаўка, даведка, падлодка

Кантрольная работа № 4 “Словаўтварэнне”

(варыянт 2)

1. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-суфіксальным спосабам

*замежны
прыгарадны
*падземны
праполка
заробак
*прыгранічны
*пралеска

2. Адзначце словы, утвораныя суфіксальным спосабам

залесны
*нагнятанне
*падпілоўка
*падтэкставы
прыназоўнік
узгалоўе

3. Адзначце словы, утвораныя постфіксальным спосабам

баяцца
*перапісвацца
змяркацца
*развясяліцца
*вясяліцца

4. Адзначце вытворныя словы з мадыфікацыйнымі значэннямі

памылка
*скрыпачка
*давучыць
барабаніць
чырванець
*вёсачка

5. Адзначце вытворныя словы з мутацыйнымі значэннямі

*балоцісты
смеласць
нападзенне
*флейтыст
кладачка
усмешачка

6. Адзначце вытворныя словы з транспазіцыйнымі значэннямі

ельнік
горац
селянін
бухгалтарка
*агітацыя
*запамінанне

7. Адзначце рады слоў, якія адносяцца да аднаго словаўтваральнага тыпу

чайнік, хвойнік, бярэзнік, адстойнік
*перанос, выхад, ад'езд, праход, выбар
*спявачка, студэнтка, лабарантка, піяністка, парашутыстка

Кантрольная работа № 4 “Словаўтварэнне”

(варыянт 3)

1. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-суфіксальным спосабам

*паквартальны
раскопка
падвозчык
*прыгорак
забудоўшчык
*зарэчча

2. Адзначце словы, утвораныя суфіксальным спосабам

бяспланавы
*пасмялелы
бяспройгрышны
пералесак
*перапрацоўка
*перарэзка

3. Адзначце словы, утвораныя постфіксальным спосабам

*вучыцца
*асыпацца
*стварацца
раскамандавацца
усміхацца

4. Адзначце вытворныя словы з мадыфікацыйнымі значэннямі

*кацяня
*птушаня
майстэрня
прывычка
*вулічка
пераэкзаменаўка

5. Адзначце вытворныя словы з мутацыйнымі значэннямі

*цагляны
белаваты
цемнаваты
завысокі
пераплаўка
*гняўлівы

6. Адзначце вытворныя словы з транспазіцыйнымі значэннямі

*пракладка
пашпартыстка
пашпартыст
*пералёт
лётчык
лётчыца

7. Адзначце рады слоў, якія адносяцца да аднаго словаўтваральнага тыпу

*мосцік, домік, ножык, хлопчык, лісцік
пагрузчык, даследчык, перадатчык, пакойчык
*кацяня, птушаня, бусляня, зайчаня, ласяня,

Кантрольная работа № 4 “Словаўтварэнне”

(варыянт 4)

1. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-суфіксальным спосабам

*надвор’е
прыволле
*заазер’е
захапленне
*узгорак
разгрузка
*падлесак
*замежжа

2. Адзначце словы, утвораныя суфіксальным спосабам

пасынак
падхмарны
*перастрэлка
*прасцяк
*прымаўка
надрэчны

3. Адзначце словы, утвораныя постфіксальным спосабам

*разносіцца
*распранацца
мітусіцца
старацца
*упрыгожвацца

4. Адзначце вытворныя словы з мадыфікацыйнымі значэннямі

*артыстка
заварка
*студэнтка
падказка
падарунак
*ножык

5. Адзначце вытворныя словы з мутацыйнымі значэннямі

дарадчыца
настаўніца
вучаніца
мядзведзіца
*школьнік
*наборшчык

6. Адзначце вытворныя словы з транспазіцыйнымі значэннямі

*прыгажосць
камандзір
праходчык
касманаўт
*цеплыня
мантажніца

7. Адзначце рады слоў, якія адносяцца да аднаго словаўтваральнага тыпу

*старасць, карыснасць, граматынасць, разважлівасць, адданасць
*баяніст, флейтыст, піяніст, альтыст, гітарыст
цагліна, маліна, вяндрліна, праталіна, слязіна

Кантрольная работа № 4 “Словаўтварэнне”

(варыянт 5)

1. Адзначце словы, утвораныя прэфіксальна-суфіксальным спосабам

*падаконнік
адходнік
разносчык
*падворак
*застрэшак
*ускраек
бяхмарнасць
праходчык

2. Адзначце словы, утвораныя суфіксальным спосабам

*прыбудоўка
прыцемак
*разбурэнне
падсвечнік
*раз’яднальнік
прыфрантавы

3. Адзначце словы, утвораныя постфіксальным спосабам

*разносіцца
*распранацца
мітусіцца
старацца
*упрыгожвацца

4. Адзначце вытворныя словы з мадыфікацыйнымі значэннямі

*воблачка
малацілка
вінтоўка
*заспяваць
баранаваць
*прыклеіць

5. Адзначце вытворныя словы з мутацыйнымі значэннямі

*пажарышча
*касец
смеласць
разумненькі
усведамленне
пераказ

6. Адзначце вытворныя словы з транспазіцыйнымі значэннямі

*чырвань
студэнцтва
збудаванне
*неабсяжнасць
бібліятэчны
лецейка

7. Адзначце рады слоў, якія адносяцца да аднаго словаўтваральнага тыпу

*траўка, бярозка, дарожка, лесвічка, сінічка
*трызненне, жаданне, старанне, імкненне, трымценне
ластаўка, кропка, унучка, траўка, змазка, дзесятка.

ЛІНГВАМЕТАДЫЧНЫ КАМЕНТАРЫЙ ДА МАРФЕМНАГА АНАЛІЗУ

Асноўная колькасць недакладнасцей і цяжкасцей, якія ўзнікаюць пры марфемным аналізе слоў, выкліканы няведаннем марфаналагічных з'яў і іншых ніжэй пералічаных акалічнасцей.

1. З'ЯВА “СКРАДВАННЯ” ЁТА

Як вядома, ётавыя літары *i, e, ё, ю, я* а) у пачатку слоў, б) пасля галосных, в) пасля *ь* (мяккага знака), г) пасля *ў* (у нескладовага), д) пасля апострафа абазначаюць два гукі: [j] + адпаведны галосны [i], [э], [o], [y], [a]. На марфемным шве (на стыку марфем) абазначаныя ётавай літарай гукі могуць адносіцца да розных марфем: зычны [j] – да папярэдняй марфемы, а галосны – да наступнай. У такім выпадку пры падзеле слова на марфемы неабходна абавязкова адлюстроўваць гукавое абазначэнне ётавых літар скарочанай транскрыпцыяй. Такія словы дзеляцца на марфемы ў тлумачальнай частцы.

Напрыклад: *яго – j-аго, двое – дв-оj-э, салаўіны – салаў-j-ін-ы, вераб'іны – верабj-ін-ы, военачальнік – воj-е-началь-нік- Ø, Падмаскоўе – Пад-маскоўj-э, гаючы – гаj-уч-ы, гіпербалізацыя – гіпербал-ізацыj-а.*

Няправільнымі будуць запісы, у якіх у скарочанай транскрыпцыі абазначаюцца таксама і ётавыя, што знаходзяцца ў межах адной марфемы.

Напрыклад, няправільнымі будуць такія запісы:

за-jэзд Ø, мадэль -jэр Ø, здольн-aja.

Правільны іх падзел: *за-езд Ø, мадэль -ер Ø, здольн-ая.*

2. З'ЯВА НАКЛАДАННЯ МАРФЕМ

(або дыфузія, інтэрферэнцыя морфаў, аплікацыя)

На марфемным шве (часцей за ўсё на стыку ўтваральнай асновы з суфіксам) назіраецца марфалагічнае ўзаемапранікненне (узаемапрыстасаванне) морфаў – сумяшчэнне канца аднаго і пачатку або цалкам другога морфа (*гл. прыклады дыфузіі ў тэме “Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слова. Дыфузія*). Накладанне марфем бывае поўным і частковым, або няпоўным.

Пры супадзенні ўсяго афікса з часткай утваральнай асновы адбываецца поўнае накладанне марфем: *Бабруйск—бабруйск-і, Мінск -- мінск-і, Чачэрск - - чачэрск-і, Клецк -- клецк-і, Полацк –полацк-і* (сумяшчаецца каранёвая і суфіксальная марфемы).

Пры частковым накладанні марфем супадае частка суфікса (зрэдку інтэрфікса ці прыстаўкі) з канцом або пачаткам утваральнай асновы: *мінул-ы, дынамаўск-і, расад-а.*

Пры графічным марфемным разборы слоў з інтэрферэнцыяй морфаў патрэбна растлумачыць дадатковым запісам, якія марфемы ці іх часткі накладаліся на марфемным шве, як гэта паказана ніжэй.

Тыповыя выпадкі накладання марфем назіраюцца пры сумяшчэнні з канцом утваральнай асновы

1) суфікса адносных прыметнікаў *-ск-*:

беларускі – *беларус+ск+і*; *полацкі* – *полацк+ск+і*;

баранавіцкі – *баранавіч+ск+і*; *эмігранцкі* – *э+мігр+ ант+ск+і*; *мужыцкі* – *мужык+ск+і*;

2) суфіксаў інфінітыва *-чы,-ці*:

цячы --- *цяк+чы*; *адрасці* – *ад+раст+ці*; *адрачыся* – *ад+рак+чы+ся*;

3) дзеяслоўнага суфікса *-ну-* са значэннем аднакратнасці ці працягласці дзеяння:

мінуць – *мін+ну+ць*; *рынуцца* – *рын+ну+ц+ца*; *пнуцца* – *пн+ну+ц+ца*;

захінуцца – *за+хін+ну+ц+ца*;

4) субстантыўнага суфікса *-ств-* з адцягненым значэннем працэсу, зборнасці, абстрактнасці:

грабежніцтва – *граб+еж+н+ік+ств+а*; *кіраўніцтва* –

кір+аў+нік+ств+а; *ткацтва* – *тк+а+ч+ств+а*; *юнацтва* –

юн++ак+ств+а; *язычніцтва* – *языч+нік+ств+а*; *бяспамяцтва* –

бяс+памят+ств+а;

5) зрэдку – суфіксаў, якія далучаюцца да асноў нязменных запазычаных назоўнікаў, якія заканчваюцца на галосны тыпу *таксіст* – *таксі+іст*;

рэзбіст – *рэзбі+іст*; *сапранавы* – *сапрана+ав+ы*;

6) у некаторых суфіксальных прыметніках са значэннем непаўнаты якасці з суфіксамі *-ават/-яват-*: *ружовы* – *ружаваты*, *карычневы* – *карычняваты*, *ліловы* – *лілаваты*, *бэжавы* – *бэжаваты*;

7) інтэрфіксаў у простых і зрэдку ў складаных словах: *дынама* – *данам-аў/ск-і*, *дынам-авец* \emptyset (*параўн.*: *дынама* + *аў/ск+і*) ; *БелІІЗер-ск* \emptyset – *белІІЗер-ск-і* (*параўн.*: *бел* + *а+азер+ск+і* \emptyset); *сельпо* – *сельп-оў/ск-і*, *сельп-овец* \emptyset (*сельпо* + *оў/ск+і*) ;

8) асобныя выпадкі сумяшчэння прыставак з утваральнай базай (сцяжэнне гукаў): *расольнік* \emptyset – *рас+ соль+н+ік* \emptyset ; *расада* -- *рас+сад+н+ік* \emptyset ; *разявіць* – *раз+зьяв+і+ць*; *разяўляць* – *раз+зьяўл+я+ць*.

Заўвага. У словах *про-ш-л-ы* (*про+іш_л+ы*); *вы-м-а-ць* (*вы+нім+а+ць*) і д. пад. варыянтнасць каранёў з'яўляецца вынікам выпадзення гукаў, а не накладання (сцяжэння) галосных на стыку прыстаўкі і караня.

3. З'ЯВА ВЫПАДЗЕННЯ ГУКАЎ

На працягу развіцця мовы ў многіх словах адбываліся фанетычныя змяненні, адно з якіх – выпадзенне гукаў у марфемах (часцей за ўсё ў каранях); у аднакаранёвых словах гэтыя гукі захоўваюцца: *гля-ну-ць* (*гляд+ну+ць*) – *па-глядз-е-ць*, *по-гляд* \emptyset ; *гні-л-ас-н-ы* (*гні+л+аст+н+ы*) – *гні-л-асць* \emptyset .

З’ява выпадзення гукаў ускладняе вылучэнне марфем, паколькі апошнія непазнавальна відазмяняюцца, як, напрыклад, карані ў словах *вы-м-а-ць, г-ну-ц-ца, гі-нуць, іс-н-ав-а-нн-е* і інш.. Аднак падбор аднакаранёвых слоў дапамагае выявіць адноўлены (рэканструяваны) выгляд відазмененай марфемы і дае падставы разглядаць яе як варыянтную, а не як асобную, новую марфему. Вызначэнне варыянтаў караня якраз і прадугледжваецца схемай поўнага марфемнага аналізу слоў. Такім чынам, падставай для вылучэння адзначаных каранёў як варыянтных з’явілася параўнанне іх семантыкі ў радзе роднасных слоў, якая з’яўляецца агульнай:

- а) *гнуцца (гіб+ну+ц+ца), згіб, загіб;*
- б) *гінуць (гіб+ну+ць), гіблы, пагібель;*
- в) *існаванне (іст+н+ав++а+нн+е), існы (іст+н+ы), істота;*
- г) *згарнуць (з+гарт+ну+ць), гартаць, згортваць;*
- д) *праязны (пра+язд+н+ы), ездзіць, язда, паездка;*
- е) *кінуць (кід+ну+ць), кідаць, выкідваць;*
- ё) *глынуць (глыт+ну+ць), глытаць, глыток;*
- ж) *апрануцца (а+прат+ну+ц+ца), вопратка;*
- з) *вярнуць (вярт+ну+ць), вяртаць, вяртлявы;*
- і) *вяліць (вяд+л+і+ць), вялы (вяд+л+ы), завядаць;*
- к) *тануць (тан+ну+ць), тапіцца, патоп;*
- л) *пэцнуць (пэцк+ну+ць), пэцкаць і г.д.*

4. ТЫПОВЫЯ НЕДАХОПЫ ПОЎНАГА МАРФЕМНАГА АНАЛІЗУ

Пры выкананні поўнага марфемнага аналізу слоў — найбольш тыповымі памылкамі і недахопамі ў працах студэнтаў з’яўляюцца наступныя:

1) Няпоўны аналіз, а таксама прапускаюцца пэўныя этапы разбору:

а) не вызначаюцца функцыі марфем (не ўказваецца, словаўтваральны ці формаўтваральны афікс); не ілюструецца, якія канкрэтныя формы ці словы ўтвараюцца тым ці іншым афіксам;

б) да афіксаў не падбіраюцца аднаструктурныя марфемы;

в) прыводзяцца далёка не ўсе варыянты каранёў, пры гэтым часта запісы афармляюцца недакладна, не заўсёды паказваецца, у якіх канкрэтна словах вылучаны прыведзеныя варыянты каранёў.

2) Для мнагазначнага афікса ў якасці аднаструктурных часта прыводзяцца словы з іншым значэннем гэтай марфемы.

3) Тыповымі з’яўляюцца алагічныя запісы тыпу:

а) *вывучаў □ ся — ... канчатка няма, (?!) аснова перарывістая, вытворная;*

б) назоўнік, зменная часціна мовы... [У межах адной часціны мовы назоўнікі бываюць і зменныя, і нязменныя; змяняецца не часціна мовы, а словы];

в) прыметнік, слова зменнае, змяняецца па ліку, родзе, склоне; дзеяслоў, слова зменнае, змяняецца па асобе і ліку; [Як гэта — змяняецца па адной асобе? па адным ліку? па адным склоне ?]

г) інфінітыў, нязменная форма дзеяслова, канчатак нулявы [У нязменных форм і ў нязменных слоў няма канчаткаў.]

Каб папярэдзіць названья і іншыя памылкі, трэба строга прытрымлівацца патрабаванняў да марфемнага аналізу.

5. Марфемны аналіз слова. Схema марфемнага аналізу

Найперш трэба вызначыць лексічнае значэнне аналізуемага слова (па “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы”).

Правесці структурнае члянэнне слова з канца ў наступным парадку:

I. Часціна мовы аналізуемага слова – зменная (як змяняецца)/нязменная.

II. Канчатак (флексія), яго тыпы:

- 1) па характары фармальнага выражэння;
- 2) па характары адносін да вар’іравання – прадстаўлены адным варыянтам/ прадстаўлены наборам варыянтаў;
- 3) па функцыі – словазменны/словаўтваральны/ сінкрэтычны;
- 4) па характары граматычнага значэння ў залежнасці ад прыналежнасці да той ці іншай часціны мовы;
- 5) па здольнасці да аднаўлення ў маўленні – рэгулярны/нерэгулярны.

III. Тыпы асноў:

- 1) па функцыі – аснова словаформы/аснова слова;
- 2) па структуры – члянiмая/нечлянiмая, простая/складаная, перарывiстая/неперарывiстая.

IV. Корань, яго тыпы:

- 2) па ступені самастойнасці ў выражэнні значэння – свабодны/паўзвязаны /звязаны;
- 3) па характару значэння – прадметны/працэсуальны/прыметавы/ колькасная прымета;
- 3) па характары вар’іравання;
- 4) па паяўнасці/адсутнасці чаргаванняў;
- 5) па стылістычнай афарбоўцы.

V. Суфіксы, іх тыпы:

- 1) па характары фармальнага выражэння;
- 2) па структуры – вытворныя/невыворныя;
- 3) па характары вар’іравання;
- 4) па функцыі – словазменны/словаўтваральны/сінкрэтычны;

5) па значэнні (пералік значэнняў суфіксаў гл.: Беларускаю граматыку. Ч.1. Мн., 1985);

6) па здольнасці да аднаўлення ў маўленні;

7) па стылістычнай афарбоўцы.

VI. Прыстаўкі (прэфіксы), іх тыпы:

1) па структуры – вытворныя/невыворныя;

2) па функцыі – словазменныя/словаўтваральныя/сінкрэтычныя;

3) па характары значэння – граматычныя/словаўтваральныя (якое іменная значэнне гл. Беларускаю граматыку. Ч.1. Мн., 1985);

4) па здольнасці да аднаўлення ў маўленні;

5) па стылістычнай афарбоўцы.

VII. Постфіксы, іх тыпы:

1)) па функцыі – словазменны/словаўтваральны;

2) па характары значэння – словаўтваральныя (зваротнасць, няпэўнасць) /граматычныя (множнасць)

VIII. Інтэрфіксы, іх тыпы па функцыі – злучальныя, “структурныя кампаненты (пракладкі), якія служаць для ўтварэння слова).

IX. Умоўныя абазначэнні лінейнай паслядоўнасці марфем: а) канчатак -- □ ; б) аснова слова (словаформы) – _____ ; в) суфікс – ^; г) карань слова – ∩ ; д) прыстаўка – ∟ ; е) постфікс – ∟ ; ж) інтэрфікс – ||.

6. Узоры марфемнага разбору

Пералесак

Пералесак ‘невялікі лес, аддзелены палянамі ад іншых лясных участкаў’ (ТСБМ).

I. Назоўнік, змяняецца па склонах і ліках (*пералесак, пералеск-у, пералеск-ам, пералеск-і і г.д.*).

II. Канчатак ў дадзеным слове: 1) у форме Н. скл. прадстаўлены нулявой морфам, які матэрыяльна не выражаны; 2) у кожнай склонавай форме аднаварыянтны: *пералесак-Ø, пералеск-у і г.д.*; 3) выконвае словазменную функцыю; 4) выражае граматычнае значэнне адз. ліку, муж. роду, Н. скл.; 5) з’яўляецца рэгулярным.

III. Аснова словаформы *пералесак* – Ø; 1) аснова слова супадае з асновай словаформы *пералесак* – Ø; 2) вытворная (члянiмая), простая, непарарыўная.

IV. Каранёвая марфема прадстаўлена морфам –*лес*-(аднакаранёвыя словы: *лес, лясок, лясны, лясiсты*): 1) карань свабодны (параўн. *лес*- Ø); 2) мае прадметнае значэнне; 3) выступае ў трох фанетычных варыянтах: *-лес-*, *-ляс-*, *-ляс’-* (параўн. *лес* – *лясок* -- *лясiсты*); 4) назiраецца чаргаванне галосных [э] з [а] і цвёрдых зычных з мяккімі зычнымі [с] -- [с’]; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

V. Суфіксальная марфема рэалiзуецца ў морфе –*ак-*, які: 1) матэрыяльна выражаны; 2) па структуры невыворны; 3) прадстаўлены двума варыянтамі: *-ак-*, *-к-* (параўн. *пералес-ак* -Ø -- *пералес-к-у*); 4) выконвае словаўтваральную

функцыю; 5) мае прадметна-памяншальнае значэнне; 6) рэгулярны; 7) нейтральны ў стылістычных адносінах.

VI. Прэфіксальная марфема рэалізуецца ў морфе *пера-*, які: 1) па структуры невытворны; 2) выконвае словаўтваральную функцыю; 3) мае прасторавае значэнне ‘*праз, цераз* (‘*паміж*’), зацёмненае значэннем суфіксальнага морфа *-ак-*; 4) рэгулярны; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

IX. Графічны разбор: *пера-ле-ак* Ø.

Вавёрчын.

Вавёрчын ‘які мае адносіны да вавёркі, належыць вавёрцы’ (ТСБМ).

I. Прыналежны прыметнік, змяняецца па родах у адз. ліку (вавёрчын, вавёрчына), ліках (вавёрчын, вавёрчыны) і склонах (вавёрчын, вавёрчынага, вавёрчынаму і г.д.).

II. Канчаткі ў форме Н. скл. муж. роду рэалізуюцца ў нулявым морфе, які: 1) матэрыяльна не выражаны; 2) прадстаўлены адным варыянтам (вавёрчын – Ø); 3) выконвае словазменную функцыю; 4) мае граматычнае значэнне адз. ліку, муж. роду, Н.скл. ; 5) з’яўляецца рэгулярным.

III. Аснова словаформы – вавёрчын – Ø: 1) аснова слова супадае з асновай словаформы: вавёрчын – Ø; 2) вытворная (члянiмая), простая, неперарывiстая.

IV. Каранёвая марфема прадстаўлена морфамі *-вавёрч-* (аднакаранёвыя словы: *вавёрка, вавёркавы*): 1) карань паўзвязаны (параўн. *вавёрк-а і вавёрчын- Ø*); 2) мае прадметнае значэнне; 3) выступае ў трох фанетычных варыянтах: *-вавёрк-, вавёрк’-, -вавёрч-*, (параўн. *вавёрка—вавёркі—вавёрчын*); 4) назiраецца чаргаванне заднеязычнага [к] з шыпячым [ч]; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

У. Суфіксальная марфема рэалізуецца ў морфе *--ын--*, які: 1) матэрыяльна выражаны; 2) па структуры невытворны; 3) прадстаўлены адным варыянтам: *-ын-* (параўн. *вавёрк-а --вавёрч-ын - Ø – вавёрч-ын- ага, ластаўк-а – ластаўч-ын-а – ластаўч-ын-ага*); 4) выконвае словаўтваральную функцыю; 5) мае значэнне родавай прыналежнасці; 6) рэгулярны; 7) нейтральны ў стылістычных адносінах.

IX. Графічны разбор: *вавёрчын* Ø.

Вырасц-е.

Вырасці. ‘Стаць большым; падрасці’

I. Дзеяслоў, змяняецца па асобах, ліках, часах, ладах: (*выраст-у, вырасц-еш, вырасц-е, вырасц-ем, вырасц-еце, выраст-уць; вырасц-е бы, хай/ няхай вырасц-е, вырасц-ем і г.д.*).

II. Канчатак ў дадзеным слове: 1) у форме 3-й асобы, адз. ліку, прадстаўлены морфам *-е*, які матэрыяльна выражаны; 2) у кожнай зменнай форме аднаварыянтны: *выраст-у, вырасц-еш, вырасц-е, вырасц-ем, вырасц-еце, і г.д.*; 3) выконвае словазменную функцыю; 4) выражае граматычнае значэнне 3-й асобы, адз. ліку, будучага часу, абвеснага ладу; 5) з’яўляецца рэгулярным.

III. Аснова словаформы *вырасц-е*; 1) аснова слова *вырас-ці*, не супадае з асновай словаформы *вырасц-е* 2) вытворная (члянiмая), простая, непераарыўная.

IV. Каранёвая марфема прадстаўлена морфам *-расц-*(аднакаранёвыя словы: *расту, рост, расціць, вырошчваць*): 1) карань паўзвязаны (параўн. *рост – расціць -- вырошчваць*); 2) мае працэсуальнае значэнне; 3) выступае ў сямі фанетычных варыянтах: *-рос-, -расц’-, -росц’-, -рост-, -раст-, -рашч-, -рошч-* (параўн. *рос -- расціць –росцім -- рост – расту -- вырошчваць—вы’рашчу*); 4) назiраецца чаргаванне галосных [o] з [a], цвёрдых зычных з мяккімі зычнымі [т] -- [ц’], спалучэнняў зычных [ст, сц’] з [шч]; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

VI. Прэфіксальная марфема рэалiзуецца ў морфе *вы-*, які: 1) па структуры невытворны; 2) выконвае словаўтваральную функцыю; 3) мае значэнне ‘завяршыць дзеянне’; 4) рэгулярны; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

IX. Графічны разбор: *вы-расц-е*.

Глыбока.

Глыбока ‘Які знаходзіцца глыбока, на вялікай глыбіні’.

I. Прыслоўе, не мае форм словазмянення, але валодае формамі ступеней параўнання (*глыбей—найглыбей*).

III. Аснова словаформы і аснова слова -- усё слова ў цэлым: *глыбока*; 2) абедзве асновы вытворныя (члянiмыя), простыя, непераарыўныя.

IV. Каранёвая марфема прадстаўлена морфам *-глыб-*(аднакаранёвыя словы: *глыб, глыба, углыб, глыбіня, глыбокi*): 1) карань свабодны (параўн. *глыб Ø – глыбокi -- углыб*); 2) мае прадметнае значэнне; 3) выступае ў трох фанетычных варыянтах: *--глып-, -глыб-, -глыб’-* (параўн. *глыб -- глыба – глыбіня*); 4) назiраецца чаргаванне парных звонкіх з парнымі глухімі [б] -- [п], цвёрдых зычных з мяккімі зычнымі [б] -- [б’]; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

У. У аснове словаформы і аснове слова два суфіксальныя морфы: *-ок-* і *-а-*.

Морф *-а-* вылучаецца пры супастаўленні з аднаструктурнымі словамі: *высока, далёка, вузка* і інш., які: 1) матэрыяльна выражаны; 2) па структуры невытворны; 3) прадстаўлены адным варыянтам: *-а-* (параўн. *глыбок-i – глыбок-а*); 4) выконвае словаўтваральную функцыю; 5) абазначае прымету з дадатковым акалічнасным значэннем; 6) рэгулярны; 7) нейтральны ў стылістычных адносінах.

Морф *-ок-* вылучаецца пры супастаўленні з аднаструктурнымі словамі: *высока, шырока, далёка*, які: 1) матэрыяльна выражаны; 2) па структуры невытворны; 3) прадстаўлены ў мове трыма варыянтамі: *-ок-/-ёк-, -к-* (параўн. *глыбока – далёка – блізка-- вузка*); 4) выконвае словаўтваральную функцыю; 5) абазначае якасць прыметы, названую ўтваральным словам; 6) рэгулярны; 7) нейтральны ў стылістычных адносінах.

IX. Графічны разбор: *глыб-ок-а*.

ЛІНГВАМЕТАДЫЧНЫ КАМЕНТАРЫЙ ДА СЛОВАЎТВАРАЛЬНАГА АНАЛІЗУ

Студэнты часта памылкова лічаць асобным суфіксам гук [л'], які з'яўляецца часткай караня ці — зрэдку — папярэдняга суфікса ў словаўтваральнай базе. Гэта не асобны суфікс, а ўстаўны гук, вынік гістарычнага чаргавання губных [б], [п], [м], [в], [ф] са спалучэннем "губны + л' ", напрыклад: мов а → маўленне, ашчаслівіць → ашчасліўліваць.

Часам студэнты няправільна, чыста фармальна робяць члянэнне вытворных слоў і словаўтваральнай базы, літаральна разумеючы азначэнне словаўтваральнай базы як "агульнай часткі вытворнага і ўтваральнага слоў". Напрыклад, у наступных словах н я п р а в і л ь н а выдзяляецца словаўтваральная база і фарманты, бо ўключаюцца ў агульную частку і суфіксальныя і, а:

~~апартаментызм → апартаментыст, пісаць → пісар, слухаць → слухач,
чытаць → чытач.~~

Каб пазбегнуць такога фармальнага падзелу слоў, неабходна суадносіць выдзяляемыя ў дадзеным слове фарманты з такімі ж фармантамі і з тым жа значэннем у аднаструктурных словах. Параўнаем:

апартаментызм → апартаментыст, сацыялізм → сацыяліст, як і ў аднаструктурных прапаганды → прапагандыст, сувязь □ → сувязіст, фінал □ → фіналіст і г. д.;

слухаць → слухач, чытаць → чытач, як і ў аднаструктурным глядзець → глядзач.

У склад фармантаў не ўваходзяць формаўтваральныя суфіксы, таму яны бяруцца ў круглыя дужкі, калі іх не было ў базе [гл. брат(у)ца, аднека(у)ца, перайначы(ць)], але не бяруцца ў дужкі, калі яны былі ў базе [гл. узнесціся, наесціся, удумаца, узбагачаца і ўзбагачаца].

Цяжкасць у студэнтаў выклікае аналіз складаных слоў, утвораных суфіксальным спосабам, і адрозненне іх ад складана-суфіксальных утварэнняў. Па сваёй структуры (складзе) і тыя, і другія словы складаныя. Для адрознення гэтых двух спосабаў трэба кіравацца, першае, асноўным крытэрыем вытворнасці, а па-другое, выкарыстоўваць фармальны прыём: глядзець, ці ўжываюцца ў мове асобна часткі дадзенага

слова а) спачатку без суфікса, б) потым без пачатковай асновы. Калі не выкарыстоўваюцца, то гэта складана-суфіксальнае ўтварэнне. Калі ж ёсць у мове складанае слова без суфікса і яно суадносіцца па значэнні з дадзеным, то гэта суфіксальны спосаб. Напрыклад: у мове няма слоў а) *першакурс-*, *левабярэж-*, *чарнавок-*, *шматпаверх-*; б) *-курснік*, *-бярэжны*, *-вокі* (прыметнік), *-наварховы*. Значыць, словы *першакурснік*, *левабярэжны*, *чарнавок*Øі, *шматпаварховы* ўтвораны складана-суфіксальным спосабам ад двух простых слоў. Але ёсць складаныя словы *водаправод*, *Валгаград*, *лесасадка*, *газапранікальны*; значыць, гэтыя складаныя словы (а не два простыя) з'яўляюцца базай для суфіксальных утварэнняў *водаправодны*, *валгаградскі*, *лесасадачны*, *газапранікальнасць*.

Падобным прыёмам можна карыстацца і пры аналізе зваротных дзеясловаў з прыстаўкамі, каб адрозніць утварэнні постфіксальныя ад прыставачных і прыставачна-постфіксальных. Напрыклад, пры аналізе ўтварэння дзеясловаў *нагуляцца*, *выспацца*, *насмьяцца* ('уволю'), *вымыцца* трэба кіравацца,

1) па-першае, матывацыйнымі сувязямі, а іменна:

нагуляцца — 'гуляць многа, уволу';

выспацца — 'поўнасю завяршыць дзеянне спаць';

насмьяцца — 'смяцца доўга і ўволю';

вымыцца — 'вымыць сябе, накіраваць дзеянне вымыць на ўтваральніка';

2) па-другое, можна выкарыстаць фармальны прыём:

1) Адкінуць спачатку постфікс і паглядзець, ці існуе ў мове дзеяслоў без постфікса (*нагуляць*, *вымыць* — існуюць, а *насмьяць* і *выспаць* — не). Калі існуе суадносна дзеяслоў без постфікса, то паглядзець, ці звязаны ён семантычна з дадзеным зваротным дзеясловам: *вымыць* (каго-н., што-н.) і *вымыцца* (вымыць сябе) звязаны агульным значэннем, значыць, ён і будзе базай для зваротнага дзеяслова: вымыць → *вымыцца*.

Але пераходны дзеяслоў *нагуляць* (што-н., каго-н.) не звязаны непасрэднай матывацыйнай са зваротным дзеясловам *нагуляцца* [1) нагуляць тлушчу — 'пасучыся, прыбавіць у вазе', 'стаць тлустым'; 2) нагуляць апетыт, дзіця — 'набыць, гуляючы', 'стаць цяжарнай без замужжа'; 3) нагуляць грошай — 'выйграць у якой-небудзь гульні']. Значыць, ён таксама не з'яўляецца базай для ўтварэння дзеяслова *нагуляцца* са значэннем 'гуляць многа, уволу'.

2) Адкінуць прыстаўку і паглядзець, ці існуе дзеяслоў без яе; калі існуе, то паглядзець, ці звязаны ён непасрэднымі семантычнымі сувязямі з дадзеным дзеясловам:

гуляцца, *спацца*, *смяцца* — існуюць, але першыя два — безасабовыя дзеясловы, яны не звязаны непасрэднай матывацыйнай з дзеясловамі *нагуляцца*, *выспацца*, значыць, не могуць быць базай для іх утварэння. Трэці ж дзеяслоў

— *смяцца* — якраз і звязаны непасрэднымі семантычнымі сувязямі з дадзеным дзеясловам, таму і з’яўляецца яго словаўтваральнай базай: *смяцца* → *насмяцца*.

А базаю для першых двух з’яўляюцца, такім чынам, дзеясловы без постфіксаў і без прыставак: *гуляць* → *нагуляцца*, *спаць* → *выспацца*.

Каб папярэдзіць названья і іншыя памылкі, трэба строга прытрымлівацца патрабаванняў да словаўтваральнага аналізу.

Словаўтваральны аналіз слова. Схема словаўтваральнага аналізу

1. Вызначыць, да якой часціны мовы належыць вытворнае слова.
2. Вызначыць лексічнае значэнне аналізуемага слова.
3. Устаноўце словаўтваральную базу (аснова, цэлае слова ці спалучэнне слоў).
4. Вызначыць словаўтваральны сродак (фармант) – прыстаўка, суфікс, конфікс і інш.
5. Стылістычная афарбоўка афікса.
6. Характар марфаналагічных змяненняў у складзе ўтваральнай асновы: а) чаргаванне гукаў; б) усячэнне асновы; в) накладанне морфаў (аплікацыя); г) сцяжэнне.
7. Словаўтваральны тып (структурная схема пабудовы вытворных слоў).
8. Рэгулярнасць, прадуктыўнасць дадзенага словаўтваральнага тыпу.
9. Спосаб словаўтварэння (прыставачны, суфіксальны, прыставачна-суфіксальны, бясуфіксны, постфіксальны і і інш.).
10. Ступень вытворнасці аналізуемага слова.
11. Графічная схема ўтварэння слова (абазначэнне словаўтваральнай сувязі вытворнага слова і слова з утваральнай асновай).

УЗОР СЛОВАЎТВАРАЛЬНАГА АНАЛІЗУ

Невысокі

Невысокі ‘які не вызначаецца высокім ростам’ (ТСБМ).

1. Прыметнік.
2. Слова вытворнае.
3. Утваральная аснова – *высокі* (цэлае слова).
4. Словаўтваральны сродак – прыстаўка *не-*.
5. Прыстаўка *не-* стылістычна не афарбаваная; мае адмоўнае значэнне.
6. Дадатковых марфаналагічных зменаў у складзе ўтваральнай асновы не адбываецца.
7. Адносіцца да словаўтваральнага тыпу прыметнікаў, утвораных ад саміх жа прыметнікаў з дапамогай прыставачнага морфа *не-*: *недалёкі*, *неглыбокі*, *невясёлы* і *інш.*
8. Тып рэгулярны, прадуктыўны.
9. Спосаб утварэння – прыставачны.

10. Ступень вытворнасці – першая.
11. *Высокі -- невысокі*. Выдзеліць графічна прыстаўку.

Пералесак

Пералесак ‘невялікі лес, адзелены палянамі ад іншых лясных участкаў’ (ТСБМ).

1. Назоўнік.
2. Слова вытворнае.
3. Утваральная аснова – лес-.
4. Словаўтваральны сродак – прыстаўка *пера-* і суфікс *-ак-* (конфікс).
5. Конфікс стылістычна не афарбаваны; мае значэнне ‘падобны да таго, што названа ўтваральным словам, але якія не з’яўляюцца ім ў поўнай меры’.
6. Дадатковых марфаналагічных зменаў у складзе ўтваральнай асновы не адбываецца.
7. Адносіцца да словаўтваральнага тыпу назоўнікаў, утвораных ад саміх жа назоўнікаў з дапамогай прыставачнага морфа *пера-* і суфіксальнага морфа *-ак-*: *перашыек, пераярак*.
8. Тып нерэгулярны, непрадуктыўны.
9. Спосаб утварэння – прыставачна-суфіксальны.
10. Ступень вытворнасці – першая.
11. *Лес—пера-лес-ак*. Выдзеліць графічна марфемы.

Пытанні да заліку

(Сучасная беларуская мова: Марфеміка)

1. Прадмет і задачы марфемікі.
2. Марфема як мінімальная значымая частка слова. Дыферэнцыяльныя і інтэгральныя адзнакі марфем.
3. Марфемная структура слоў у беларускай мове.
4. Прынцыпы класіфікацыі марфем.
5. Каранёвыя марфемы і іх асаблівасці.
6. Афіксальныя марфемы, іх віды і асаблівасці.
7. Марфемы пераходнага тыпу (афіксоіды).
8. Паняцце асновы слова і яе асаблівасці.
9. Члянiмыя і нечлянiмыя асновы. Унікальныя часткі слоў. Асемантычныя часткі слоў.
10. Паняцце вытворнасці і яго суадноснасць з паняццем члянiмасці.
11. Сістэмна-семантычныя асаблівасці марфемы (мнагазначнасць, аманімія, сінанімія).
12. Экспрэсіўна-стылістычныя функцыі марфем у беларускай мове.
13. Прадмет і задачы марфаналогіі.
14. Асноўныя паняцці марфаналогіі (морф, аламорф, варыянт марфемы, субморф, марфанема, квазімарфема, марфаналагічны рад).
15. Фанемная структура марфем у беларускай мове.
16. Марфаналагічныя працэсы на марфемным шве.

17. Усячэнне і нарашчэнне асноў. Накладанне (гаплалогія, сумяшчэнне морфаў).
18. Гукавыя змены ў межах марфемы.
19. Марфемны аналіз слова. Яго спецыфіка і задачы. Адрозненне марфемнага аналізу ад словаўтваральнага.
20. Спосабы выдзялення і размежавання марфем у слове (словаформе).
21. Марфемная структура назоўнікаў з фанетычным падаўжэннем і назоўнікаў іншамоўнага паходжання.
22. Марфемная структура прыметнікаў (прыналежных, з марфалагічным падваеннем, складаных, поўных і кароткіх форм, форм параўнання).
23. Марфемная структура складаных лічэбнікаў.
24. Марфемная структура дзеяслова (асабовых форм, форм загаднага ладу і інфінітыва).
25. Этымалагічны аналіз слова і яго спецыфіка.
26. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слова (апрошчэнне, перараскладанне, ускладненне, дыфузія, дэкарэляцыя). Тлумачэнне гістарычных змен пры марфемным і этымалагічным аналізе слоў.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. Ч.1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / Рэд. М.В.Бірыла, П.П.Шуба. — Мн., 1985, с. 214 – 353.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча.—Мн., 1994.
3. Винокур Г.О. Заметки по русскому словообразованию // Избранные работы по русскому языку. — М., 1959.
4. Земская Е.А. Современный русский язык: Словообразование.— М., 1973
5. Карский Е.Ф. Белорусы. Вып. 2. Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском языке. — М., 1956.
6. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания. — М., 1977.
7. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке. — Л-д., 1987.
8. Немченко В.Н. Современный русский язык: Словообразование. — М., 1984.
9. Паўленка М.А. Нарысы па беларускаму словаўтварэнню.— Мн., 1978.
10. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум.— Мн., 2003.
11. Потиха З.А. Современное русское словообразование. — М., 1970.
12. Прыгодзіч М.Р. Словаскладанне ў беларускай мове. — Мн., 2000.

13. Скорнякова М.Ф. Морфемный и словообразовательный анализ (Учебно-справочное пособие) / Для студентов-заочников. — М., 1981.
14. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад агульнай рэд. праф. М. С. Яўневіча. — Мн., 1997.
15. Сцяцко П.У. Беларускае народнае словаўтварэнне. Афіксальныя назоўнікі. — Мн., 1977.
16. Сцяцко П.У. Народная лексіка і словаўтварэнне. — Мн., 1972.
17. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания. — М., 1977.
18. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. — Мн., 1978.
19. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию. — М., 1968.
20. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова: Марфаналогія. Марфалогія. — Мн., 1987.

**Пытанні да экзамену
 (“Сучасная беларуская мова: Марфеміка. Марфаналогія.
 Словаўтварэнне”)**

1. Марфеміка як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы марфемікі, яе сувязь з іншымі раздзеламі мовазнаўства.
2. Марфема як мінімальная значымая частка слова. Дыферэнцыяльныя і інтэгральныя адзнакі марфем.
3. Месца марфемы ў сістэме адзінак розных узроўняў мовы: фанема і марфема, склад і марфема, слова і марфема, словазлучэнне і марфема, сказ і марфема.
4. Прынцыпы класіфікацыі марфем, разнавіднасці марфем.
5. Афіксальныя марфемы, іх віды і асаблівасці.
6. Каранёвыя марфемы і іх асаблівасці. Свабодныя і звязаныя карані.
7. Прэфіксы як службовыя марфемы, іх функцыі.
8. Суфіксы як службовыя марфемы, іх функцыі.
9. Постфіксы, іх функцыі і значэнне. Сістэма постфіксальных марфем у беларускай мове.
10. Флексіі (канчаткі), іх функцыі.
11. Конфіксы (цыркумфіксы), іх функцыі.
12. Унікальныя часткі слоў. Асемантычныя часткі слоў.
13. Марфемы пераходнага тыпу (афіксоіды), іх разнавіднасці.
14. Марфемная структура слоў у беларускай мове. Спосабы выдзялення і размежавання марфем у слове (словаформе).
15. Нулявыя марфемы, сістэма нулявых марфем у беларускай мове і іх значэнні.
16. Паняцце асновы слова і словаформы. Суплетыўныя асновы.

17. Члянімыя і нечлянімыя, вытворныя і невытворныя асновы.
18. Рэгулярныя і нерэгулярныя, прадуктыўныя і непрадуктыўныя марфемы.
19. Сістэмна-семантычныя адносіны марфем (мнагазначнасць, аманімія, сінанімія, антанімія).
20. Экспрэсіўна-стылістычныя функцыі марфем у беларускай мове.
21. Марфемная структура назоўнікаў з гемінатыўнымі зычнымі і слоў іншамоўнага паходжання.
22. Марфемная структура прыметнікаў (прыналежных, з марфалагічным падваеннем, складаных, поўных і кароткіх форм, форм ступеней параўнання).
23. Марфемная структура складаных лічэбнікаў.
24. Марфемная структура дзеяслова (асабовых форм, форм загаднага ладу і інфінітыва).
25. Марфемны аналіз слова, яго спецыфіка і задачы. Адрозненне марфемнага аналізу слова ад словаўтваральнага.
26. Этымалагічны аналіз слова і яго спецыфіка.
27. Прадмет і задачы марфаналогіі, асноўныя паняцці марфаналогіі, яе адзінкі.
28. Фанемная структура марфем у беларускай мове.
29. Гукавыя змены ў межах марфемы. Морф і марфема, іх суадноснасць. Марфаналагічны рад.
30. Аламорфы і варыянты марфем. Паняцце субморфаў (квазімарфемы).
31. Марфаналагічныя працэсы на марфемным стыку. Усячэнне і нарашчэнне асноў. Накладанне (гаплагія, сумяшчэнне морфаў).
32. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слова (апрошчэнне, перараскладанне, ускладненне, дыфузія, дэкарэляцыя). Тлумачэнне гістарычных змен пры марфемным і этымалагічным аналізе слоў.
33. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы словаўтварэння, сувязь з іншымі раздзеламі мовазнаўства.
34. Словаўтваральная структура слова. Множнасць словаўтваральнай структуры слова.
35. Вытворнае (матываванае) слова, яго фармальна-семантычныя сувязі з аднакаранёвымі словамі. Паняцце вытворнасці і яго суадноснасць з паняццем члянімасці.
36. Спосабы ўтварэння і іх класіфікацыя ў мове.
37. Дыхронныя спосабы словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалага-сінтаксічны.
38. Разнавіднасці афіксальнага словаўтварэння (прэфіксальнае, суфіксальнае, постфіксальнае).
39. Калькаванне як асобы тып утварэння слоў.
40. Нульсуфіксальнае словаўтварэнне, яго сутнасць і месца ў сістэме сінхроннага словаўтварэння.
41. Камбінаваныя спосабы афіксальнага словаўтварэння. Адваротнае словаўтварэнне.
42. Аснова- і словаскладанне ў беларускай мове.
43. Абрэвіяцыя як разнавіднасць складання. Структурныя тыпы абрэвіатур.

44. Паняцце словаўтваральнага значэння, яго разнавіднасці.
45. Словаўтваральная пара і асаблівасці яе структурна-семантычнай арганізацыі.
46. Словаўтваральны ланцужок і асаблівасці яго структурна-семантычнай арганізацыі.
47. Словаўтваральны тып, яго адзнакі. Прадуктыўнасць словаўтваральнага тыпа.
48. Словаўтваральная мадэль, яе паняцце. Словаўтваральная катэгорыя.
49. Словаўтваральнае гняздо, асаблівасці яго структурна-семантычнай арганізацыі.
50. Словаўтваральная парадыгма, асаблівасці яе структурна-семантычнай арганізацыі.
51. Асноўныя спосабы і асаблівасці словаўтварэння назоўнікаў у беларускай мове. Мадыфікацыйныя, транспазіцыйныя і мутацыйныя значэнні вытворных назоўнікаў.
52. Асноўныя спосабы і асаблівасці словаўтварэння прыметнікаў у беларускай мове. Мадыфікацыйныя, транспазіцыйныя і мутацыйныя значэнні вытворных праметнікаў.
53. Асаблівасці словаўтварэння лічэбнікаў і займеннікаў у беларускай мове.
54. Асноўныя спосабы і асаблівасці словаўтварэння дзеясловаў у беларускай мове. Мадыфікацыйныя, транспазіцыйныя і мутацыйныя значэнні вытворных дзеясловаў.
55. Асноўныя спосабы і асаблівасці словаўтварэння прыслоўяў у беларускай мове. Мадыфікацыйныя, транспазіцыйныя і мутацыйныя значэнні вытворных прыслоўяў.
56. Паняцце словаўтваральнай нормы, праблема нормы на сучасным этапе.
57. Словаўтваральны аналіз, яго спецыфіка.
58. Словаўтваральныя сродкі беларускай мовы, іх характарыстыка. Словаўтваральны фармант.
59. Марфатактыка. Спалучальнасць (валентнасць) словаўтваральных сродкаў.
60. Словаўтваральныя і марфемныя слоўнікі сучаснай беларускай мовы.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. Ч.1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / Рэд. М.В.Бірыла, П.П.Шуба. — Мн., 1985, с. 214 – 353.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча.—Мн., 1994.
3. Винокур Г.О. Заметки по русскому словообразованию // Избранные работы по русскому языку. — М., 1959.
4. Земская Е.А. Современный русский язык: Словообразование.— М., 1973
5. Карский Е.Ф. Белорусы. Вып. 2. Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском языке. — М., 1956.

6. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания. — М., 1977.
7. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке. — Л-д., 1987.
8. Немченко В.Н. Современный русский язык: Словообразование. — М., 1984.
9. Паўленка М.А. Нарысы па беларускаму словаўтварэнню.— Мн., 1978.
10. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум.— Мн., 2003.
11. Потиха З.А. Современное русское словообразование. — М., 1970.
12. Прыгодзіч М.Р. Словакладанне ў беларускай мове. — Мн., 2000.
13. Скорнякова М.Ф. Морфемный и словообразовательный анализ (Учебно-справочное пособие) / Для студентов-заочников. — М., 1981.
14. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад агульнай рэд. праф. М. С. Яўневіча. — Мн., 1997.
15. Сцяцко П.У. Беларускае народнае словаўтварэнне. Афіксальныя назоўнікі. — Мн., 1977.
16. Сцяцко П.У. Народная лексіка і словаўтварэнне. — Мн., 1972.
17. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания. — М., 1977.
18. Шакур Л.М. Словаўтварэнне. — Мн., 1978.
19. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию. — М., 1968.
20. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова: Марфаналогія. Марфалогія.— Мн., 1987.

С Л О Ў Н І К І

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М., 1966.
2. Бардовіч А. М., Круталевіч М. М., Лукашанец А. А. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. — Мн., 2000.
3. Бардовіч А.М., Шакур Л.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы.— 2-е выд.— Мн., 1989.
4. Булыка А. М. Слоўнік іншамоўных слоў / У 2-х т. — Мн., 1999.
5. Зализняк А. А. Грамматический словарь русского языка. — М., 1987.
6. Кузнецова А.И., Ефремова Т.Ф. Словарь морфем русского языка.— М., 1986.
7. Потиха З.А. Школьный словарь строения слов русского языка.— М., 1987.

8. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. — 3-е изд. — М., 1985.
9. Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ф.П. Филин. — М., 1979.
10. Русско-белорусский словарь: В 3-х т. — 4-е изд. — Мн., 1993.
11. Словарь иностранных слов. — 18-е изд. — М., 1989.
12. Слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне. / Пад рэд. М. В. Бірылы. — Мн., 1987.
13. Сцяцко П.У., Гуліцкі М.Ф., Антанюк Л.А. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў. — Мн., 1990.
14. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка: В 2-х т.— М., 1985.
15. Тихонов А.Н. Школьный словообразовательный словарь русского языка. — 2-е изд. — М., 1991.
16. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. — Мн., 1977 – 1984.
17. Шанский Н.М. и др. Краткий этимологический словарь русского языка.— 2-е изд. — М., 1971.
18. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Пад рэд. В.У.Мартынава.— Вып. 1 – 8. — Мн., 1978 – 1993.

СПІС ВУЧЭБНАЙ ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. Ч.1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / Рэд. М.В.Бірыла, П.П.Шуба. — Мн., 1985, с. 214 – 353.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча.—Мн., 1994.
3. Винокур Г.О. Заметки по русскому словообразованию // Избранные работы по русскому языку. — М., 1959.
4. Земская Е.А. Современный русский язык: Словообразование.— М., 1973
5. Карский Е.Ф. Белорусы. Вып. 2. Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском языке. — М., 1956.
6. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания. — М., 1977.
7. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке. — Л-д., 1987.
8. Немченко В.Н. Современный русский язык: Словообразование. — М., 1984.

9. Паўленка М.А. Нарысы па беларускаму словаўтварэнню.— Мн., 1978.
10. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум.— Мн., 2003.
11. Потиха З.А. Современное русское словообразование. — М., 1970.
12. Прыгодзіч М.Р. Словакладанне ў беларускай мове. — Мн., 2000.
13. Скорнякова М.Ф. Морфемный и словообразовательный анализ (Учебно-справочное пособие) / Для студентов-заочников. — М., 1981.
14. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад агульнай рэд. праф. М. С. Яўневіча. — Мн., 1997.
15. Сцяцко П.У. Беларускае народнае словаўтварэнне. Афіксальныя назоўнікі. — Мн., 1977.
16. Сцяцко П.У. Народная лексіка і словаўтварэнне. — Мн., 1972.
17. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания. — М., 1977.
18. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. — Мн., 1978.
19. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию. — М., 1968.
20. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова: Марфаналогія. Марфалогія.— Мн., 1987.

С Л О Ў Н І К І

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М., 1966.
2. Бардовіч А. М., Круталевіч М. М., Лукашанец А. А. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. — Мн., 2000.
3. Бардовіч А.М., Шакун Л.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы.— 2-е выд.— Мн., 1989.
4. Булыка А. М. Слоўнік іншамоўных слоў / У 2-х т. — Мн., 1999.
5. Зализняк А. А. Грамматический словарь русского языка. — М., 1987.
6. Кузнецова А.И., Ефремова Т.Ф. Словарь морфем русского языка.— М., 1986.
7. Потиха З.А. Школьный словарь строения слов русского языка.— М., 1987.
8. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. — 3-е изд. — М., 1985.
9. Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ф.П. Филин. — М., 1979.
10. Русско-белорусский словарь: В 3-х т. — 4-е изд. — Мн., 1993.
11. Словарь иностранных слов. — 18-е изд. — М., 1989.

12. Слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне. / Пад рэд. М. В. Бірылы. — Мн., 1987.
13. Сцяцко П.У., Гуліцкі М.Ф., Антанюк Л.А. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў. — Мн., 1990.
14. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка: В 2-х т.— М., 1985.
15. Тихонов А.Н. Школьный словообразовательный словарь русского языка. — 2-е изд. — М., 1991.
16. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. — Мн., 1977 – 1984.
17. Шанский Н.М. и др. Краткий этимологический словарь русского языка.— 2-е изд. — М., 1971.
18. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Пад рэд. В.У.Мартынава.— Вып. 1 – 8. — Мн., 1978 – 1993.